

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI

NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

**“Istiqlol sharoitida milliy o'zlikni anglash masalasining tarixiy
axamiyati.” mavzusidagi**

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Bajardi:

4-kurs talabasi Xolikova A

Navoiy 2014

Mavzu: Istiqlol sharoitida milliy o'zlikni anglash masalasining tarixiy ahamiyati.

Kirish.

Birinchi bob. Milliy o'zlikni anglash tushunchasi.

1.1 Milliy o'zlikni anglash tushunchasi va uning mohiyati.

1.2 Tarixiy ong va milliy o'zlikni anglash mushtarakligi.

Ikkinchi bob. Mustaqillik sharoitida milliy o'zlikni anglashning rivojlanish omillari.

2.1. O'zbekiston mustaqilligi sharoitida sharoitida milliy o'zlikni anglash jarayonining xususiyatlari.

2.2. Tarixiy shaxslar nomlarining tiklanishi va uning milliy o'zlikni anglash rivojida tutgan o'rni.

Xulosa

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

Milliy o'zlikni anglash — har bir millat (elat)ning o'zini haqiqiy mavjud sub'ekt, muayyan moddiy va ma'naviy boyliklarni ifodalovchi ekanligini, yagona til, urf-odatlar, an'analar, qadriyatlar va davlatga mansubligini, manfaatlar hamda ehtiyojlar umumiyligini tushunib yetishidir.

Milliy o'zlikni anglash millat shakllanishining nisbiy yuqori bosqichining mezonidir. Millat o'ziga xos bo'lgan urf-odatlar, an'analar, qadriyatlarni shakllantirishi va yagona davlat asosida birlashishi mumkin. Ammo uning millat sifatida o'z-o'zini anglashi yanada murakkabroq jarayon hisoblanadi. Chunki millatning aksariyat qo'pchiligining yagona moddiy va ma'naviy boyliklarga egaligi hissiyotining shakllanishi, o'zining juz'iy manfaatlaridan umummilliy manfaatlarini ustuvor qo'ya bilish hissi juda sekinlik bilan namoyon bo'ladi.

Milliy o'zlikni anglash milliy ongdan farq qiladi. Milliy ong har bir millatning yagona tili, urf-odatlari, an'analari, qadriyatlari va ma'naviyatining pastdan yuqoriga, oddiylikdan murakkablik tomon rivojlanib borishining muhim mezonini hisoblanadi. O'z navbatida, milliy ongning rivojlanib borishi har bir millatni o'z-o'zini anglash darajasiga ko'taradi. Milliy ong millatning o'ziga xosligi rivojlanib borishi bo'lsa, milliy o'z-o'zini anglash—milliy manfaatlarini himoya qilishda va rivojlantirishda harakatga keluvchi ichki ma'naviy-ruhiy salohiyatdir.

Milliy o'zlikni anglash, real moddiy kuch sifatida, millat sha'ni, qadr-qimmatini, obro'-e'tibori, or-nomusi poymol etilganda yoki millatning moddiy va ma'naviy manfaatlariga zid ikkinchi bir tomondan zo'ravonlik harakatlari yuzaga keltirilgan holatlarda namoyon bo'ladi. Sha'ni, qadr-qimmatini, or-nomusi, obro'-e'tibori, nufuzi va manfaatlarini poymol etilgan millat vakillari, qaysi lavozimda xizmat qilishi, boy yoki kambag'al bo'lishidan qati nazar, yagona umummilliy kuch bo'lib birlashadilar va o'zligini himoya qiladilar.

Shunday qilib, milliy o'zlikni anglash millatning moddiy hamda ma'naviy manfaatlarini himoya qiluvchi va rivojlantiruvchi omil hisoblanadi. Bundan tashqari, u faqat milliy manfaatlarini himoya qilish bilay cheklanmaydi, u millatni «harakat»ga keltiradi va birlashtirib turadi. Xususan, millat taraqqiyoti jarayonida iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy sohalarida yuzaga keladigan muammolarni hal qilishda milliy o'z-o'zini anglash omili millatni jipslashtiradi va uni umum maqsadlar yo'lida harakatga keltiradi. U har qanday millat uchun yetakchi belgi hisoblanadi. U o'zining katta salohiyati bilan millat uchun zarur asosiy o'ziga xos belgilari tizimida yetakchi o'rinni egallaydi. Milliy o'z-o'zini anglash millat abadiyligini ta'minlashning ham muhim omilidir. Chunki bu salohiyat millatning o'ziga xosligini va manfaatlarini himoya qilib turadi.

O'zbek millati taraqqiyotida milliy o'z-o'zini anglash jarayoni chor imperiyasi o'lkamizni bosib olgandan so'ng o'z mustaqilligimiz uchun kurashlarda, sho'rolar tuzumi sharoitida o'zligimizni saqlab qolish uchun bo'lgan harakatlarda namoyon bo'lib keldi. Mustaqillikni qo'lga kiritganimizdan keyin milliy o'zligimizni anglash ikki yo'nalishda—sobiq sho'rolar davrida toptalgan urf-odatlarini, qadr-qimmatini, qadriyatlarini tiklash va ma'naviy meroslarini o'zlashtirishga bo'lgan harakatlarda hamda adolat, demokratiya va huquq ustuvorligiga asoslangan jamiyat qurish bilan bog'liq bo'lgan islohotlarni o'tkazish jarayonida yuzaga kelgan muammolarni hal qilishdagi umummilliy harakatlarda namoyon bo'lmoqda.

Milliy o'z-o'zini anglash u yoki bu millatni o'zga millatlardan ajralib ketishiga olib kelmaydi, balki o'zligini anglagan millatlarning ma'rifatlashgan hamkorliklarining mustahkamlanib borishiga xizmat qiladi. Shuning uchun mustaqillik sharoitida o'zbek xalqining o'z-o'zini anglashini rivojlantirish davlat siyosati darajasiga ko'tarilgandir. O'zbek millatida o'z-o'zini anglash xissini mustahkamlash va rivojlantirish hozirgi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir. Xon-amirlar davri va mustamlakachilik yillari o'zbeklarda milliy o'z-o'zini anglashga moxiyatan zid bo'lgan bo'lsa, sho'ro tuzumi millatimizda shakllanmoqda bo'lgan bu olijanob hissiyotning va omilning namoyon bo'lib, mustahkamlanishiga yo'l qo'ymay, «sovet xalqi» tushunchasini singdirmoqchi bo'ldi. Afsuski, bu boradagi targ'ibot va tashviqot miyamizni zaharladi, milliy ongimizni bo'shashtirdi, milliy g'ururning namoyon bo'lishini millatchilik deb

qoraladi. Shu sarqitlardan qutulish — o'zbek millatining o'z-o'zini chuqur anglashining zaruriy shartidir.

Mavzuni dolzarbli: Mustaqillik yillarida haqqoniy, milliy o'zligimiz va ma'naviyatimizni tiklash, rivojlantirish asosiy muammoli vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikni qo'lga kiritib, mustaqil taraqqiyot yo'liga o'tgach, jamiyatimizning o'z tarixiy o'tmishini anglashga qiziqishi keskin kuchaydi. Bu hol buyuk tariximizning muayyan davrlarini haqqoniy va xolis baholash, O'zbekiston xalqlari rivojlanishining yangi, ajoyib, ulug'vor manzarasini yaratish imkonini berdi.

Tarix fanini o'rganish va o'qitishga katta e'tibor berilishi mustaqillik davrining o'ziga xos xususiyatlaridan biri bo'ldi desak adashmaymiz. Tarix fanini mazmun-mohiyati keyingi o'n besh-yigirma yil ichida amalga oshirilayotgan tadqiqotlar ko'lami ham kengayib bormoqda. Haqqoniy tarixni tiklash, tarixni ilmiyligi, xolisligi, tarixiylikka amal qilish boshlandi. Qadimgi yunon faylasufi Fales shunday degan edi: "Eng qiyini - o'zingni anglay olishingdir." O'zligini anglagan shaxs hech qachon to'g'ri yo'ldan adashmaydi. Aksincha o'zi uchun ezgu ishlarga xizmat qiladi.

Insoniyat sivilizatsiyasi madaniyati yutuqlarini o'zlashtirib o'tmish tariximizni haqiqat ko'zi bilan xolisona qarab, milliy o'zlikni qayta tiklash asosida yosh avlodni, uning ongida tarixiy ong va tarixiy xotirani singdirish asosida barkamol, erksevar, insoniylik ruhida tarbiyalash mumkin. Bu asosan ta'lim tizimini barcha bo'g'inlari, adabiyot-san'at orqali amalgam oshiriladi.

Yurtboshimiz I. A. Karimov ta'kidlagan edilar: "Tarix xotirasi, xalqning, jonajon o'lkaning davlatimiz hududining xolis va haqqoniy tarixini tiklash milliy o'zlikni anglashni, ta'bir joiz bo'lsa, milliy iftixorni tiklash va o'stirish jarayonida g'oyat muhim o'rin tutadi¹".

Bugungi zamon ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda, tarixiy xotirani singdirish uchun eng avvalo tarixiy ong shaxs ongiga singdirish muhim o'rin tutadi. Tarixiy ong va tarixiy xotira hamda ular orqali yoshlar ongida o'zlikni, milliy o'zlikni anglashni shakllantirish hozirgi kunda ancha dolzarb muammo bo'lib, u quyidagi jihatlar bilan izohlanadi. Globallashuv, integratsiya jarayonlari dunyoning barcha mamlakatlari, millat, xalqlariga juladan bizni mamlakatimizga ham ijobiy va salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Mamlakatimiz, millatimizni barqaror taraqqiyoti uni minglab yillar davomida to'plangan milliy qadriyatlari, urf-odatlarini asrab, saqlash va zamonga moslashtirish dolzarb muammo bo'lib qolmoqda. Milliy qadriyatlarni asrash, uni ruhida yashash har bir millatni o'ziga bog'liq. Buning uchun millat o'zligini anglagan bo'lishi lozim.

Jahonda va mamlakatimizda ro'y berayotgan o'zgarishlar, bugungi kunning siyosiy voqeligi hamda kundalik turmush ehtiyojlari jamoatchilikning tarixga bo'lgan qiziqishini pasaytirmadi, aksincha, o'tmishni yanada keskinroq idrok etishga olib keldi. Bu qonuniy jarayondir, chunki yangi o'zgarishlar davri o'tmishni yuzaki o'rganish bilan cheklana olmaydi, U barcha davrlar hamda jarayonlarni har tomonlama chuqur anglashni talab qiladi. Chunki «tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. O'tganlarini xotiralamaydigan xalqning ertasi yorug' bo'lmaydi. Agar millat o'zining kelajagini porloq ko'rmoqchi bo'lsa, uning xotirasi uyg'oq bo'lmog'i shart. Boisi har qanday xalq va millat kechagi hayotidan, o'zi bosib o'tgan og'ir va mashaqqatli kunlardan, tarix sinovlaridan zarur xulosa va saboqlar chiqarmog'i zarur²".

Shuning uchun mustaqillik yillarida o'zligimizni anglash, tarixiy—milliy qadriyatlarimizni tiklash borasida nimaiki ish qilayotgan bo'lsak, ularning barchasini yagona maqsad—ko'p millatli xalqimizni birlashtirish uchun qilmoqdamiz. Shu bois davlatimiz, millatimizning haqqoniy ilmiy tarixini yaratish keng jamoatchiligimiz uchun g'oyat muhim va dolzarb masalaga aylandi.

Hozirgi kunda tarix fani tub o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Mavjud umrini o'tab bo'lgan, tarixiy konsepsiya qarashlaridan voz kechilmoqda, yangi qarashlar, konsepsiyalar kirib

¹ Karimov.I.A . O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T.: "O'zbekiston"1997-yil. 140-bet.

² Karimov I.A. Xotira boqiydir, qadr—muqaddas. «O'zbekiston ovozi». 2007. № 56.

kelmoqda. Jamiyatni barqaror rivojlanishi uchun tarix bilan shug'ullanish lozim. Qaysidir darajada u bizni so'ngi barqarorlikni yaratgan hozirgi yashashimizga yordam beradi. Kundalik hayot iker-chikirlaridan xoli bo'lib, o'tmish tarixiy jarayonlarni, tadqiq, tahlil qilish orqali bugun va kelajak manzarasini yaxshiroq tushunish mumkin.

Vatanimizda buyuk shaxslar Amir Temur, M. Behbudiy, Munavvar Qori, A. Cho'lpon, U. Nosir, A. Fitrat, A. Avloniy, A. Qodiriy, A. Navoiy, Z.M. Bobur, M. Ulug'bek hayoti va ijodiga oid bo'lgan ilmiy tadqiqot ishlarini sifat darajasini ko'tarish lozim.

Kamol topayotgan yoshlarni ma'naviyatchi qilib tarbiyalash uchun tariximizga oid bo'lgan kino, san'at asarlari, muzeylar, bog'lar, shaharlar yaratishimiz zarur.

Bu ishlarni qilishdan ko'zlangan maqsad ajdodlarimizni tarix uchun boy merosini yoshlar ongida singdirish. Ajdodlarimiz o'z zamonasida bosh ko'tarib xalqimizni yuksaltirishga milliy o'zlikni anglashni naqadar muhimligini yaxshi tushungan holda xalqimizni uyg'onishga chorlaganlar.

Jadidchilikni taniqli arboblardan biri M. Behbudiy shunday degan edi: "Qabilasining ismini va yetti otasini otini bilmay turg'onlarni "Qul manqurtlar" deganlar".

Xususan o'zbek xalqi ma'naviyati va ma'rifati bilan chambarchas bog'langan bo'lib, u millatimiz ongi va ruhiyatining muhim qismini tashkil qilib kelgan. Xuddi shuning uchun ham bolsheviklar islomga qarshi kurash yo'li bilan millatni ham yo'q qilish mumkin, deb hisoblaganlar va shu siyosatni izchillik bilan amalga oshirishga intilganlar. Ularning bu harakatlari bejiz emas edi. Chunki, Prezidentimiz I. A. Karimov ta'kidlaganidek, "Tarixdan ma'lumki, biz xalqni o'ziga tobe qilishni istagan kuchlar, avvalo uning o'zligidan, tarixidan, madaniyatidan judo qilishga intiladi"³.

Milliy o'zlikni anglash real hayotda millat sha'ni, qadr-qimmat, obro'-e'tibori paymol etilganda yoki millatning manfaatlariga nisbatan ikkinchi bir tomondan zo'ravonlik harakatlari boshlanib ketgan holatlarda yanada kuchli va yaqqol namoyon bo'ladi. Bunday holatda, millatning barcha vakillari qaysi lavozimda, qaysi darajada boy yoki kambag'al bo'lishidan qafiy nazar o'zaro birlashib ketadilar va millatning manfaatlarini himoya qiladilar.

Milliy o'zlikni anglash millatning til, urf-odatlar, an'analar, qadriyatlar, hudud yagonaligi, ma'naviyatdagi oz'aro xosligidan iborat belgilari kabi millatning mustaqil belgisi hisoblanadi. Milliy o'zlikni anglash millatning mustaqil belgisi ekanligi-milliy manfaatlar, ehtiyojlar umumiylikni himoya qilish va milliy taraqqiyotga erishish, uning jahon taraqqiyotidagi o'rnini mustahkamlash zaruriyatini anglash bilan belgilanadi.

Mavzuning o'rganilganlik darajasi. Tarix fanini nazariy amaliy masalalariga milliy o'zlikni anglashga katta e'tibor berilishi, mustaqillik davrining o'ziga xos xususiyati bo'ldi. Tarix fani mazmun-mohiyati va o'qitishga keyingi 20 yilda amalga oshirilgan tadqiqotlar ko'lami ham buni isbotlaydi. O'tmish tarixni tiklash, tarixga ilmiylik, xolislik, tarixiylik nuqtai-nazaridan yondashish asosiy vazifa deb qaraladi. Prezidentimiz Islom Karimovning maruza va nutqlarida, "Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q"⁴ risolasi tarixchilarimiz oldida turgan asosiy metodologik, metodik muammolar, amaliy dolzarb vazifalarni ko'rsatib berildi. Prezidentimizning "Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch"⁵ asari esa ma'naviyatimiz qomusi bo'lib, unda tarix xalqimizning ajralmas qadriyatlari, arfanalari bilan uyg'unlashib ketgan e'tiqodini mustahkamlab, ma'naviyatni ulg'aytiradigan ulkan kuch ekanligini ilmiy tilda asoslab tahlil etildi. Milliy tariximizda va XIX asr oxiridan jadid namoyondalarining asarlarida o'z aksini topdi.

Tadqiqotning maqsadi: Hozirgi kunda millatimiz, mamlakatimiz barqaror taraqqiyoti uchun milliy jipslik muhim o'rin egallashini amaliy jihatdan dolzarbligini hisobga olib, milliy o'zlikni anglashni tashkil etgan uni tarkibiy unsurlaridan biri tarixiy ong, tarixiy xotirani tushunchalari ularni milliy o'zlikni anglashdagi o'rnini o'rganish.

³ I. A. Karimov. Milliy istiqlol mafkurasini xalq e'tiqodi va buyuk kelajakka ishonchdir. T.: "O'zbekiston". 2000. 11 bet.

⁴ Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. T.: "Sharq" 1998 y.

⁵ Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch. T.: "Ma'naviyat", 2008.

Milliy o'zlikni anglash tushunchasi

"Bosib o'tilgan yo'limizga bir nazar tashlaylik. Agar yaqindagina boshdan kechirgan mashaqqatli kunlarimizni yana bir karra eslasak, shuni yaqqol ko'rish mumkinki, bizlar eng qiyin davrlarda ham o'zimizni dadil tutdik, haqiqat va adolat o'z tarafimizda ekaniga qattiq ishonдик"⁶

Qadimgi yunon faylasufi Fales shunday degan edi: "Eng qiyini - o'zingni anglay olishingdir.

O'zligini anglagan shaxs hech qachon to'g'ri yo'ldan adashmaydi. Aksincha unga xizmat qiladi." Bugun chuqur o'zgarishlar davrida yashamoqdamiz. Jamiyatda chuqur ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy jarayonlar kechmoqda. Ayrim huquqbuzarliklar yuz berib, bularga ayrim yoshlar aralashib qolmoqda. Insoniyat yaratilibdiki, u o'zligini anglashga, o'z qimmatini tiklashga intilib, tabiiy mavjudot sifatida oliy qadriyat ekanligini tushunishga urinib keladi. o'zining "men kimman?" degan savolga o'z tarixiy ong, bilimi taraqqiyoti darajasida bu savolga javob topishga harakat qilib keldi. Yoshligidan o'zligini anglashga, o'z qadr-qimmatini anglashga harakat qilib unga intilgan inson yoki bolani kelajakda ma'nan yetuk, mustaqil, jamiyatda kuchli inson bo'lib etishishiga shubha yo'q. O'zligini anglagan kishi olamning rang-barangligi bilan birga hayot mazmunini, o'zining shunchaki tiriklik va mavjudlik belgisi emas, aksincha, tabiatning betakror mo'jizasi ekanligini, shu asnoda inson qadri-qimmatini tobora teranroq anglay boshlaydi. Milliy o'zlikni anglagan kishi esa eng avvalo o'z millatini, o'mishini yaxshi bilgan, uni qadrlay oladigan va ayni paytda uni yangicha sharoitlar va holatlarda boyitib boradigan komil insondir.

Tarixiy bilim doimo jamiyatni o'z-o'zini anglashini, faqat tarixiy istiqbolda tushunishi mumkin. Shaxs, induvid ongida fuqarolik his-tuyg'usi uyg'onishi uchun tabiiyki o'z ildizini uzluksiz izlash bilan doimo mashg'ul bo'ladi. Tarixiy taraqqiyot, tarixiy jarayon, tarixiy voqelik, hodisani bilish yoki ularni mohiyat-mazmunini chuqur anglash shaxs va jamiyat kamolotida tub siljishlarni yuz berishini zaruriy omili bo'lib xizmat qiladi.

Butun tarixni qadimgi davrdan boshlab ilmiy va haqqoniy yoritishiga ehtiyoj mavjud.

Boshqalarni unitgan holda faqat o'z tarixiga qiziqish bu favqulodda xavfli va madaniy yakkalanib qolishga va intellektual provensializm kasalligiga muhtalo bo'lib qolishga olib keladi. Hozirgi kunda tarix fanini tushuncha apparatini, tadqiqotlar muammosini faqat vatan tarixi bilan cheklamay, balki jahon sivilizatsiyasi muammolari taqdiriga qaratish zarur, chunki jahon miqyosida integratsiya jarayoni kuchayib bormoqda. Tarixchilar erkin va istiqbolli fikrlashlari lozimligini Prezidentimiz ta'kidlagan edilar "Tarix xotirasi, xalqning, jonajon o'lkaning davlatimiz hududining xolis va haqqoniy tarixini tiklash milliy o'zlikni anglashni, ta'bir joiz bo'lsa, milliy iftixorni tiklash va o'stirish jarayonida g'oyat muhim o'rin tutadi"⁷.

Tarix fanini tushkinligini bartaraf qilishning shartlaridan biri bu jahon tarixi fanining to'plagan boy tajribasini o'rganish, o'zlashtirishdir. Bizning tarix fanimiz keyingi 20-30 yil ichida jahon tarixi fani to'plagan tajribadan xabarsiz qoldi. Hozirgi kunda tarix va tarix metodologiyasi sohasidagi asarlarni chuqur va har tamonlama tahlil qilish va o'zlashtirish dolzarb bo'lib qolmoqda. Eng asosiysi tarix tafakkuri taraqqiyotidagi yangi an'analarni, yangi yondashuvlar, uni tahlili, sintezida insoniyat amaliyotiga chuqur va boshqacha qarashiga imkon beradigan yangi metodlarni aniqlash maqsadga muvofiq bo'ladi. Jahon tarixi fani erishgan yutuqlaridan xabarsiz qolish, uni o'rganmaslik, uni taraqqiyot darajasidan orqaga qilishga va milliy tarix fanimizni qoloqligiga olib keladi.

Taniqli fransuz tarixchi L. Fevrning fikricha tarixchilar ma'lum davr kishisiga tegishli dunyoqarash usullari, ong ko'nikmalarini aniqlashga intilishlari lozim. Chunki o'z davrining odamlari ularni "avtomatik qo'llab, ular to'g'risida o'ylamay ularni tanqid qilmay qo'llaganlar". Bunday yondashuv asosida odamlarni ijtimoiy o'zini tutishi bilan mahkam bog'langan ongning yanada chuqurroq qatlamlariga kirishga, bu odamlar o'z irodasidan tashqari gaplashganlari to'g'risida "eshitish" mumkin. Bunday yondashuv davrni so'z lug'atini uni odamlarga xos

⁶ Karimov.I.A Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. T.: "O'zbekiston" 1999. 7-jild. 146-bet

⁷ Karimov.I.A O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T.: "O'zbekiston". 1997. 140-bet.

ramziy xislatini diqqat bilan o'rganishga yordam beradi. Tarix fan sifatida hozirgi jamiyatda tarixni o'rnini tahlil qilishga kirishib, o'tmishda mutafakkirlar uni qanday sharxlaganliklarini esga olamiz.

Qadimgi Rimlik siyosiy arbob Sitseron "Tarix o'qituvchisi" o'tmish vaqtlarni bilish va dunyo mamlakatlarini bilish-insoniyat aqlini bezaydi deb, Alisher Navoiy "o'tmish tarixini o'rganish lozim" deb hisoblagan edilar.

O'tmishda o'tgan tarixchilar tarixni jamiyat taraqqiyotidagi o'rni muammosiga bir necha bor murojaat qilgan edilar; P. M. Karamzin yozgan edi; "Tarix bu xalqlarni muqaddas uyi, ularni borligi va faoliyati kashfiyot va qoidalari ajdodlarning avlodlarga vasiyati hozirni va kelajak misolni to'ldirish va tushuntirishdir". V. O. Klyuchevskiy yozgan edi: "Ajdodlarni o'rgana borib, o'zimizni bilamiz, tarixni bilmasdan turib, biz o'zimizni tasodifiy bilmaydigan deb tan olishimiz lozim. Qanday va nima uchun dunyoga keldik, nima uchun yashayapmiz, qanday va nimaga intilishimiz lozim" M. Behbudiy, "qabilasining ismini va yetti otasini otini bilmay turg'onlarni "Qul manqurt""deganlar.

O'tmishda ham, hozirda ham tarixni foydali ekanligi ijtimoiy foydali ekanligiga shubha bilan qaraydigan mumtoz fan vakillari bor. Misol uchun Gegel, Volter, Dekart, Jan Jak Russo va boshqalarni aytish mumkin. Jamiyatda ilgari ham tarixni o'rni va roli to'g'risidagi fikrlarda birdamlik yo'q edi, hozir ham bo'lmaydi. Shu sababli tarixga o'ziga xos ijtimoiy-madaniy noyob hodisa deb qarash lozim.

O'zlikni anglash insonning kamol topishidagi muhim jarayon bo'lib, shaxs o'z xalqini o'tmish tarixi, madaniyatini noyob namunalarini o'rganib ma'lum bir tushuncha hosil qiladi, o'z bilimini oshiradi, dunyoqarashini hosil qiladi. Bu o'z navbatida uni o'zligini anglashga olib keladi. o'zligini anglagan inson har tomonlama rivojlangan, ongi yuksalgan, insoniy burchi teran anglab yetgan bo'ladi.

O'zligini anglagan induvid o'z oilasi, shahari, viloyati, Vatani taqdiriga befarq bo'lmaydi, ularni taqdiri, ishi uchun o'zini bag'ishlaydi.

Prezidentimizning "o'zlikni anglash, milliy ong va tafakkurning ifodasi, avlodlar o'rtasidagi ruhiy-ma'naviy bog'liqlik til orqali namoyon bo'ladi"-degan fikri bejiz emas. O'zbekiston Prezidenti I.A. Karimov "Tarixsiz kelajak yo'q",-deb ta'kidlaganda, ajdodlar ishini davom ettirish, kamchiliklaridan saboq o'zi bir tarbiya jarayonidir. Milliy o'zlikni anglashda tarix fanini ahamiyati, o'rni juda katta. Tarix serqirra, uning bir necha muhim funksiyalari bor. Ana shunday funksiyalardan biri tarbiyadir. Tarix fani avvalo o'tmishni qayta tiklash inson ko'z oldida mavhum darajada gavdalanitiradi. Uning eng asosiy funksiyalaridan biri ilmiy-amaliy dunyoqarashni shakllantirishdir. Tarixni o'qib-o'rganish tarixiy ongini, tarixiy xotirani shakllanishiga yordam beradi.

Tarixiy ong, tarixiy xotirani shakllanishi uchun tarix darslarini o'qitishning sifati muhim o'rin tutadi. Shu sababli mazmun-mohiyati chuqur bo'lgan tarix darsliklari, o'quv qo'llanmalari hozirgi kunda qimmatli ahamiyat kasb etadi. Tarixiy o'tmish insoniyat jamiyati paydo bo'lgan vaqtdan o'rganilgani ma'lum. U turli sinfiy, tarixiy, falsafiy diniy va madaniyat nuqtai-nazaridan o'rganiladi. Tarixiy bilimga bo'lgan ijtimoiy tarbiyaga bo'lgan ehtiyoj ham bo'g'langan. Insoniyatning ijtimoiy-tarixiy "xotirasi" o'tmish to'g'risidagi bilim sifatida chiqib, ko'pgina ijtimoiy ahamiyati yurish-turish namunalarini beradi. Tarixiy shaxslarning faoliyatlari, turli tarixiy vaziyatlar, ma'lum bir ziddiyatlarni echish usullari ushbu etnos va ijtimoiy ehtiyojni qondirishga xizmat qiladi.

O'zligini, tarixini bilmagan inson yoki o'sha yurt farzandi men shu farzandi deya olishi mumkinmi? o'zlikni anglamagan bunday insonlar o'z manfaatini yo'lida har qanday ishga tayyor inson bo'lib yetishishi yoki ma'nan yuksalmagan, o'zi fikri, qadr-qimmatini bilmaydigan bo'lib chiqishi mumkin. Mustamlaka davrida ma'rifat g'oyasini baland ko'tarib chiqqan jadid bobolarimiz Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvar Qori, Abdulla Avloniy, Ishoqxon Ibrat, Abdurauf Fitrat, Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Cho'lpon, Usmon Nosir kabilar o'z zamonida bosh ko'tarib xalqimizni yuksaltirishga milliy o'zlikni anglashni naqadar muhimligini yaxshi tushungan holda xalqimizni uyg'onishga chorlaganlar. Jadidlikni taniqli arboblardan biri M

Behbudiy shunday degan edi: “Xo’sh bu bobolarimizni bilmagan yoki tariximizni, kelib chiqishimizni bilmagan inson men o’zbek farzandiman deyishi mumkinmi?” Shu boisdan har qanday inson o’zligini bilmagan insonlarga saboq bo’lishi, kerak bo’lsa ularga turtki bo’lib ularni yuksalishiga, ularni o’zligini anglashga da’vat qilishlari lozim.

Prezidentimiz I.A.Karimov "Bugun O’zbekistondagi har bir vijdonli insonning muqaddas burchi Mustaqilligimizni mustahkamlash va uni ximoya qilishdir" degan so’zlarni aytgan edilar. Albatta o’zligini, o’z qadrini bilgan insongina Mustaqilligimizni saqlab qolishga uni himoya qilishga harakat qiladi. Bundan ko’rish mumkinmi biz yetuk va kuchli xalq ekanligimizni bilishimiz va shu yurt farzandi ekanligimizdan faxrlanishimiz mumkin. Ma'lumki, har bir xalq o’zining milliy uyg’onish ibtido (boshlanish)sida o’zining kelib chiqishi tarixini, qadimiy davlatchilik an’alarini va ma’naviy qadriyatlarini o’rganishga ehtiyoj sezadi”.⁸

Ma'lumki qadimgi O’rta Osiyo hududida sak, massaget, sug’diy, xorazmiy, baqtriyaliklar tariximizda o’chmas iz qoldirgan. Ularning kelib chiqishi, urf odati, faoliyati, ishlab chiqqan qurollarining qanday darajada rivojlangani haqida qiziqish hosil bo’ladi. Ularning turmush tarzi, o’zligini saqlab qolish uchun dushmanga nisbatan nihoyatda og’ir qahramomona kurashi, to’g’risida ko’p asarlardan bizgacha yetib kelgan. Bu tarixiy manbalarni o’rganish tarixiy ong, tarixiy xotirani uyg’otish va shu asosida individ ongida milliy o’zlikni anglash tuyg’usini shakllantirish demakdir.

Shuning uchun ham, yurtboshimiz I.A. Karimov ta’kidlab o’tkanidek "Bu yorug’ olamda eng buyuk jasorat nima, degan savolga, hech ikkilanmasdan, eng buyuk jasorat - bu ma’naviy jasorat", deb javob bersak, o’ylaymanki, yanglishmagan bo’lamiz⁹.

Har qaysi fuqaro men shu millat farzandi ekanman, millatimizning ibtidosi qayerda? degan savoliga javob topishga harakat qiladi.

Shu millat farzandi bo’lgan inson o’z tarixini bilmasdan turib, kelajagini, istiqbolini qura olmaydi. Shu orada yurtboshimiz I.A. Karimovning fikrini misol qilib olsak xato bolmasdi. "Yangisi qurmasdan eskisini buzma" degan fikrlarida bir dunyo fikr borligi shundoqqina ko’rinib turibdi. Karim Shoniyozovning "O’zbek xalqining shakllanishi jarayoni"ga bag’ishlangan fundamental monografiyasi mazkur muhim va dolzarb muammoni yechish yo’lidagi dastlabki qadam deyish mumkin.

O’zbekiston zaminida butun islom olamining yuksak e’tirofiga sazovor bo’lgan islom huquqshunosligi va xadisshunosligi bo’yicha Hakim at-Termiziy, Imom Buxoriy, Burxoniddin al-Marg’inoniy kabi yirik mutafakkirlarning yetib chiqqanligi buning yorqin dalilidir.

Yurtboshimiz I.A. Karimov ta’kidlaganidek "Bizning tushunishimizda qotib qolgan eski aqidalardan voz kechish o’ tarixiy o’tmishimizdan voz kechish" degani emas. Bu bir yoqlama va tor fikrlashdan voz kechish demakdir. Respublikada haqiqatdan ham, uning milliy manfaatlaridan kelib chiqqan holda, xalqning azaliy turmush tarzi, an’analari, urf-odatlari va ko’nikmalarini, mavjud beqiyos tabiiy boyliklarini har tomonlama hisobga olib, yuksaltirish amalda mumkin bo’lib qoldi.

Millat uni tashkil qilgan individual ongga ta’sir qiladi. Millat faqatgina hukmron temperamentga ega bo’lib qolmay, balki o’z tarixiga ega. Bu tarixni yagona odam o’tib bo’lgan milliy tuyg’u va bu madaniyat darajasi, individni ma’lum bir nuqtasigacha bu tarixni ko’radi.

I.A.Karimovning "Millatimizning, xalqimizning o’zligini anglashiga, o’zining milliy qadriyatlarini, urf-odatlarini yo’qotmasdan ularni tiklab, avaylab, e’zozlab, yangi o’sib kelayotgan avlodga yetkazib berish uchun xizmat qilishi kerak." degan fikrlarida katta ma’no bor.

Vaqtini bilish uni hayot yo’lini barcha nuqtalarida kuchli yo’naltiradi, ko’taradi yoki pasaytiradi. Shu nuqtai-nazaridan jamoa onggi va ma’lum ijtimoiy guruhni ta’siri to’g’risida, uni kayfiyati to’g’risida mushohoda qilish mumkin.

⁸ O’zbekiston tarixi jurnali.1-son 2002y.

⁹ Karimov.I.A Yuksak ma’naviyat- yengilmas kuch . T.: ”Ma’naviyat” 2008, 159 bet.

Tarix bilan shug'ullanish lozim. Qaysidir darajada u bizni so'nggi barqarorlikni yaratgan hozirgi yashashga yordam beradi. Faqat qo'rquv hissi bilangina, faqatgina navbatdagi yoppasiga bombadan yashirinadigan qochish, qandaydir bir necha soatga saqlanib qolish, bosh ustiga tegishi ko'rinib turgan tom va buzilgan shipni saqlab qolish fikri bilan.

Tarixiy bilim doimo jamiyatni o'z-o'zini anglashini eng muhimi faqat tarixiy istiqbolda tushunish mumkin. Ongida fuqarolik his-tuyg'usi uyg'onishi uchun tabiiyki o'z ildizini uzluksiz izlash bilan doimo mashg'ul bo'ladi.

Yurtboshimizning "o'zlikni anglash milliy ong va tafakkurning ifodasi, avlodlar o'rtasida ruhiy-ma'naviy bog'liqlik til orqali namoyon bo'ladi¹⁰." degan fikrlari diqqatga sazovordir.

Butun tarix qadimgi davrdan boshlab ilmiy va haqqoniy yoritishga ehtiyoj mavjud. Faqat o'z tarixiga qiziqish boshqalarni unitgan holda favqulodda xavfli va madaniy yakkalanib qolishga va intellektual provensializm kasalligiga muhtalo bo'lib qolishga olib keladi. Hozirgi kunda tarix fanini tushuncha apparatini tadqiqotlar muammosini faqat vatan tairxi bilan cheklamay balki jahon sivilizasiyasi muammolari taqdiriga qaratish zarur uni vaziyat o'zgardi. Tarixchilar erkin va istiqbolli fikrlashlari lozimligini prezidentimiz ta'kidlagan edilar. Tarix fanini tushkinligini bartaraf qilishning shartlaridan biri bu jahon tarixi fanining juda katta tajribasini o'rganish, to'plaganni o'zlashtirishdir. Bizning tarix fanimiz keyingi 20-30 yil ichida jahon tarixi fani to'plagan tajribadan xabarsiz qoldi. Hozirgi kunda tarix va tarix metodologiyasi sohasidagi asarlarni chuqur va har tamonlama tahlil qilish va o'zlashtirish dolzarb bo'lib qolmoqda. Eng asosiysi tarix tafakkuri taraqqiyotidagi yangi an'analarni materiallarga yangi yondashuvlar uni tahlili, sintezida insoniyat amaliyotiga chuqur va boshqacha kirishiga imkon beradigan yangi metodlarni aniqlash. Jahon tarixi fani erishgan yutuqlaridan xabarsiz qolish, uni o'zgarmslik, uni taraqqiyot darajasidan orqaga qilishga va milliy tarix fanimizni qoloqligiga olib keladi.

"Muayyan tarixiy davrda yashayotgan ayrim kishilar ongning rivojlanishi, o'zining tarixiy hayotini ijtimoiy-iqtisodiy tuzumi bilan harakterlanadi va tarixiy, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitga bog'liq bo'lib, ular bilan belgilanadi. Shuning uchun bilim doimo tarixiydir, hamma narsani bilsih nisbiy, chunki u tarixiy sharoitga bog'liqdir. Lekin, bu tarixiy nisbiy bilimda mutloqiy haqiqat ko'rinishida umumiylik bordir¹¹."

Fevrning fikricha tarixchi ma'lum davr kishisiga tegishli dunyoqarash usullari, ong ko'nikmalarini aniqlashga intilishlari lozim. Chunki o'z davrining odamlari ularni "avtomatik qo'llab, ular to'g'risida o'ylamay ularni tanqid qilmay qo'llaganlar". Bunday yondashuv asosida odamlarni ijtimoiy o'zini tutishi bilan

mahkam bog'langan ongning yanada chuqurroq qatlamlariga kirishga bu odamlar o'z irodasidan tashqari gaplashganlari to'g'risida "eshitish" mumkin. Bunday yondashuv davrni so'z lug'atini, uni odamlarga xos ramziy xislatini diqqat bilan o'rganadi.

Tarix fan sifatida hozirgi jamiyatda tarixni o'rnini tahlil qilishga kirishib o'tmishda mutafakkirlar uni qanday sharxlaganliklarini esga olamiz. Qadimgi Rimlik siyosiy arbob Sitsiron "Tarix o'qituvchisi" o'tmish vaqtlarni bilish va dunyo mamlakatlarini bilish-insoniyat aqlini bezadi deb Alisher Navoiy "Otmish tarixini o'rganish lozim" deb hisoblagan edilar.

Yurtboshimiz "Inson o'zligini anglagani nasl-nasabini bilgani sari yuragida vatanga muhabbat tuyg'usi ildiz otib, yuksala boradi. Bu ildiz qancha chuqur bo'lsa, tug'ilib o'sgan yurtga muhabbat ham shu qadar cheksiz bo'ladi"-deb ta'kidlagan edi¹².

O'tmishda o'tgan tarixchilar tarixni jamiyat taraqqiyotidagi o'rni muammosiga bir necha bor murojaat qilgan edilar; P. M. Karamzin yozgan edi; "Tarix bu xalqlarni muqaddas uyi, ularni borligi va faoliyati kashfiyot va qoidalari ajdodlarning avlodlarga vasiyati" hozirni va kelajak misolni to'ldirish va tushuntirishdir. V. O. Klyuchevskiy yozgan edi: "Ajdodlarni o'rgana borib, o'zimizni bilamiz, tarixni bilmasdan turib, biz o'zimizni tasodifiy bilmaydigan deb tan olishimiz

¹⁰ Karimov.I.A Yuksak ma'naviyat- yengilmas kuch. T.: "Ma'naviyat" 2008, 83-bet.

¹¹ Ibrohimov A va boshqalar. Vatan tuyg'usi. T.: "Sharq" 1996, 25-bet

¹² Karimov.I.A Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot-pirovard maqsadimiz T.: "O'zbekiston" 2000.

lozim. qanday v anima uchun dunyoga keldik, nima uchun yashayapmiz, qanday va nimaga intilishimiz lozim" M. Behbudiy deb yozgan edi.

O'tmishda ham hozirda ham tarixni ijtimoiy foydali ekanligiga shubha bilan qaraydiga mumtoz fan vakillari bor. Misol uchun Gegel, Kitsshe, Volter, Dekart, Jan Jak Russo va boshqalarni aytish mumkin. Ilgari ham jamiyatda tarixni o'rni va roli to'g'risidagi fikrlarda birdamlik yo'q edi, kecha va hozirgi kunda ham bu holat o'zgargani yo'q. Chunki tarixga fan sifatida qarashda, tarixiy taraqqiyot, tarixiy jarayon, tarixiy progress, tarix qonuniyatlari tushunchalariga turlicha bir-biriga zid qarashlar mavjud. Shu sababli tarixga o'ziga xos ijtimoiy-madaniy noyob hodisa deb qarash lozim.

Yurtboshimiz "Har qaysi xalq mlliy qadriyatlarini o'z maqsad-muddaolari, shu bilan birga, umumbashariy taraqqiyot yutuqlari asosida rivojlantirib, ma'naviy dunyosini yuksaltirb borishga intilar ekan, bu borada tarixiy xotira masalasi alohida ahamiyat kasb etadi¹³" - deb ta'kidlagan edi.

O'zbekistonning o'z mustaqilligini qo'lga kiritganligi xalqimiz taraqqiyoti uchun katta imkoniyatlar yaratdi. Zero, o'tgan qisqa tarixiy davrda mamlakatimizda iqtisodiy, ijgimoiy-siyosiy va ma'naviy-ma'rifiy sohalarda amalga oshirilgan islohotlar ko'lami nihoyatda katta bo'ldi. Ular o'zbek xalqining imkoniyatlaridan to'liq foydalanilganidan dalolat beradi. O'zbekiston Prezidengi Islom Karimov jamiyatimizni yanada rivojlantirish va sifat jihatidan yangilash borasidagi eng muhim ustuvor yo'nalishlarni ishlab chiqar ekan, «Mamlakatimizda xukm surayotgan millatlar va dinlararo totuvlikni, fuqarolar hamjihatligini yanada mustahkamlash, yagona xonadonimiz bo'lmish O'zbekistonda istiqomat qilayotgan barcha insonlarning millati va dini, irqi va jinsiga qaramasdan, ularning tinchligi va osoyishtaligini ta'minlash - bu boradagi shplarimizning asosiy ma'no-mazmuniga aylanishi darkor» ligini belgilab berdi.

Xuddi ana shu yo'l mamlakatimizda nafaqat iqqisodiy, ijtimoiy-siyosiy sohalardagi islohotlarni amalga oshirishda, balki, milliy-ma'naviy tiklanish jarayonining jadal sur'atlarda rivojlanishi uchun ham amaliy axamiyatga molik bo'ldi. Chunki belgilab berilgan yo'l tufayligina xalqimiz erkin nafas ola boshladi asrlar davomida yaratilib kelingan milliy-ma'naviy imkoniyatlarni yuzaga chikara boshladi, o'tmishda toptalgan urf-odat, anana, qadriyatlarini saqlay boshladi.

Prezident I. Karimov ana shu jarayonning o'zaro uygunligini «Biz ma'naviy qadriyatlarni tiklashni milliy o'zlikni anglashning o'sishidan, xalqning ma'naviy sarchashmalariga, uning ildizlariga qaytishdan iborat uzviy, tabiiy jarayon deb xisoblaymiz», - deb ko'rsatib berdi.

Milliy-ma'naviy tiklanish jarayonining samarali rivojlanishida milliy o'zlikni anglashning o'sishi yetakchi o'rinni egallaydi. Chunki uning o'sib borishi natijasigina milliy-ma'naviy rivojlanish va rivojlanishga quvvat va ilhom bag'ishlab turadi. Ayni paytda, milliy o'zlikni anglash milliy taraqqiyotning asoslari bo'lgan iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy sohalar rivojlanishiga ham o'zining ijobiy ta'sirini o'tkazib boradi.

Shunday qilib, milliy o'zlikni anglashning rivojlanish xususiyatlarini o'rganinshing dolzarbligi quyidagilar bilan bog'liqdir:

birinchidan, qaramlikdan qutulib, o'z mustaqilligini qo'lga kiritgan millatimizning ajdodlar qoldirgan ma'naviy merosni o'zlashtirish, urf-odat, an'ana va qadriyatlarni tiklash jarayonida xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz faolligini oshirish lozim. Bu esa milliy ma'naviy qadriyatlarning ilmiy asoslarini yanada chuqur va keng o'rganishni talab qiladi;

ikkinchidan, milliy o'zlikni anglash millatning ma'naviy-ruhiy omili ekan, o'tmishda uning rivojlanishiga qarshi olib borilgan siyosat natijasida millat taraqqiy kilish imkoniyatlaridan mahrum bo'ldi. XX asrning 80-yillari oxirlarida barcha sobiq itgifoqdosh respublikalarda millatlararo ziddiyatlar keskinlashdi. Mustaqillik sharoitida milliy o'zlikni anglashning gurkirab o'sishi o'z qadr-qimmatani tiklash, himoya qilish jarayoning jadal rivojlanishiga olib keldi va bu jarayon o'tmishda shakllangan norozilik tufayli millatlararo ziddiyatlarni keltirib chiqarish

¹³ Karimov.I.A Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch. T.: "Ma'naviyat" 2008, 97-bet.

omiliga aylandi. Garchand mustaqillik: yillarida bizning mamlakatimizda buning oldi olingan bo'lsa ham bugun mamlakatda mavjud bo'lgan iqtisodiy va ijtimoiy sohada turli muammolar millatlararo munosabatlarni izchillik bilan o'rganishni takomillashtirga borishni va milliy o'zlikni anglash jarayonini mamlakatimizda barqarorlikni ta'minlashga yo'ltirib borishni taqozo qilmokda;

uchinchidan, mustaqillik sharoitida milliy o'zlikni anglash rivojlanishining xususiyati shundaki, qaramlik holatida boy berilgan vaqt va imkoniyat o'rnini qisqa vaqt ichra to'ldirishga intilish millatning bir tomonlama ya'ni o'z millati manfaatlari bilan cheklanib qolish xavfini yuzaga keltiradi. Bu esa nafaqat milliy taraqqiyot uchun, balki, ko'p millatli mamlakatimizda umummilliy-ma'naviy rivojlanishga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Modomiki shunday ekan mildny o'zlikni anglashning rivojlanish jarayonini umumxalq mamfaatlariga uyg'unlashtirish ga yo'naltirish zaruriyati mavjud;

to'rtinchidan, milliy o'zlikni anglashning rivojlanishining xususiyatlarini o'rganishning dolzarbligi uning mustaqil omil ekanligi bilan ham bog'likdir. U millatning mavjud bo'lishini ta'minlaydi, millat vakillarini o'zaro uyushtiradi, istiqbolga yo'naltirib turadi. O'zligidan maxrum bo'lgan millat barham topadi, u rivojlanib, takomillashib borgan sari millat baquvvat bo'ladi, ko'rkamlikka eltadi. SHuning uchun milliy o'zlikni anglash rivojlanishning har bir tarixiy davrdagi xususiyatlarini o'rganib, uning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni yuzaga chiqarish amaliy ahamiyatga egadir;

beshinchidan, milliy o'zlikni anglashning yana bir xususiyati shundaki, u faqat ajdodlardan qoldirgan merosni o'zlashtirish, urf-odat, an'ana va qadriyatlarni tiklash bilan cheklanmaydi, ular bilan birga milliy davlatchilik asoslarini mustahkamlash, iqtisodiy muammolarni hal qilish zaruriyatini anglashni ham o'z ichiga oladi. Shu ma'noda ham mamlakatimizda bozor munosabatlarni shakllantirish jarayoni jadal borayotgan bugungi kunda millatimiz vakillarining o'zligini anglashining o'sishi bilan bog'liq omillarni izlab topshp va ulardan samarali foydalanish orqali milliy davlatchiligimizni rivojlantirish, iqtisodiy sohada mavjud muammolarni hal etish, yoshlarimizda vatanparvarlik, millatparvarlik, umuminsoniylik va mehnatsevarlik kabi ruhiyatni shakllantirish lozim;

oltinchidan, milliy o'zlikni anglash nafaqat millatning muhim belgisi shuningdek, uning milliy-ma'naviy, ruhiy saloxiyati hamdir. Uning rivojlanishi orqaligina har bir millat mustaqil sub'ekt sifatida zamonaviy sivilizatsiyalar tizimidan o'ziga munosib o'rin egallashi mumkin. SHu jihatdan uni o'rganish nafaqat milliy rivojlanish manfaatlariga, balki, umuminsoniy manfaatlar zaruriyati bilan xam bog'liq bo'lib qolaveradi.

Aytilganlardan ko'rinib turibdiki, milliy o'zlikni anglashning xususiyatlarini o'rganish nafaqat milliy merosni o'zlashtirgan, urf-odat anana va qadriyatlarni tiklash hamda umummilliy taraqqiyot extiyojlari bilan uyg'unlashtirish, balki, mamlakatimiz mustaqilligini mustahkamlash, mavjud iqtisodiy, ijtimoiy muammolarni hal etshp, yoshlarimizda vatanparvarlik, millatparvarlik, umuminsoniylik, yaratuvchilik ruxiyatini shakllantirish va uni hozirgi zamon sivilizatsiyasi tizimidan munosib o'rin egallash yo'lida fidoyilik ko'rsatishga yo'naltirish vazifalari bilan ham bog'liqdir.

Milliy o'zlikni anglash tushunchasini o'rganish, mohiyatini ochib berishga urinish har doim falsafaning dolzarb muammolaridai biri bo'lib kelgan. Hatto, sobiq sho'rolar davrida ham milliylikni anglash masalasi bo'yicha olimlar ilmiy izlanishlar olib borganlar. Umumiy ma'noda ularning ko'pchiligi milliy o'zlikni anglashni millat ma'naviy hayotida mavjud bo'ladigan omil sifatida e'tirof etsalar-da, uning milliy taraqqiyot uchun ijobiy omil ekanligi haqida yagona konseptual g'oyalarni ishlab chiqmagan. Ularning ayrimlari milliy o'zlikni anglash millatning mustaqil belgisi ekanligini ko'rsatishga harakat qilgan bo'lsalar, ikkinchilari uning mavjudligini inkor etganlar, uchinchi birlari esa o'zlikni anglash jarayonii millat rivojlanishining muhim omillaridan biri sifatida e'tirof etsalarda, millatning mustaqil belgisi ekanligini rad qiladilar. Eng asosiysi, milliy o'zlikni anglash millat ma'naviy hayotida mavjud omil sifatida e'tirof etilganligidir.

Ana shu e'tirofning o'zi bu omilni chuqur o'rganish va maqomini ilmni jihatdan asoslab berishni talab qilgan. Unga nisbatan bildirilgan salbiy fikrlar esa bir tomondan, mavjud mafkuraviy manfaatlar bilan bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan, Sobiq Markazning zo'ravon milliy siyosati manfaatlari bilan qo'shilib ketgan. Shu bois, totalitar tuzumning yemirilishi natijasida o'z mustaqilligini ko'lga kiritgan barcha millatlar shakllantirilgan «yagona» urf-odat, an'ana va madaniyatlardan voz kechib, o'zlarining milliy-ma'naviy merosini tiklash, o'zlashtirish hamda o'z zaminlariga tayangan holda rivojlanishga harakat qila boshladilar.

Bu esa mustaqillik davrida milliy o'zlikni anglash uchun barcha sharoitlar yaratilganligidan dalolat beradi. Darhaqiqat, u millatning qaramlik holatida xalqning ichki ma'naviy, ruhiy salohiyatining muhim bo'lagi sifatida saqlanib ularni qaramlikdan ozod bo'lishga ruhiy madad berib kelgan bo'lsa, tuzumning yemirilishi oqibatidagi yangi sharoitda esa millatning real sub'ekti sifatidagi maqomini ta'minlash, mustaqilligini qo'lga kiritish va o'zi tanlagan taraqqiyot yo'lidan borishida ma'naviy-ruhiy omil darajasiga ko'tarildi. Buning oqibatida sobiq sho'rolar davrida zo'ravonlik bilan «ushlab turilgan» milliy o'zlikni anglash XX asrning 80-yillar oxiri va 90-yillarining boshlarida milliy taraqqiyotda boy berilgan imkoniyatlarni tezlik bilan tiklash va ulardan foydalanishning kudratli omiliga aylandi. Sobiq Markazning milliy siyosati natijasida to'planib qolgan barcha muammolarni qisqa vaqtda yuzaga chiqishi tezlashgan bir paytda ularni birdan hal qilib bo'lmasligi sobiq igtifoqdosh respublikalarda millatlararo munosabatlarda ziddiyatlarning kuchayib ketishiga, uning natijasida bir qator xududlarda begunoh insonlarning qoni to'kilishiga olib keldi.

Ana shu muhim voqealar zaminida millatlarda qaysi omili yetakchilik qildi? Agar bu uning o'zligini anglashi bo'ladigan bo'lsa, u qanday kuch va uning imkoniyati qay darajada bo'lishi mumkin? U millat barqaror taraqqiyot darajasiga ko'tarilgan sharoitda qaysi holatda namoyon bo'ladi?, - degan bir qator savollarga javob izlash shu sohada tadqiqot olib boradigan olimlar oldida turgan o'ta dolzarb muammo darajasiga ko'tarildi.

Milliy o'zlikni anglash nafaqat milliy mansublikni his etish va urf-odat, an'analarning tashuvchisi sifatida, balki ularni yanada takomillashtirish hamdir.

Milliy o'zlikni anglash tushunchasiga berilgan turli ta'riflari o'rganar ekanmiz, bu masalada yagona umumiy holatda, o'zlikni anglashning mazmun-mohiyatini yoritib berilganligini ko'ramiz.

Keyingi yillarda olimlar bu tushunchaga ta'rif berishda milliy o'zlikni anglash tushunchasi tizimida milliy davlat mavjud bo'lishi zaruriyatiga e'tiborni qarata boshladilar. Mustaqillik tufayli zo'ravonlikka barham berildi, ma'naviy hayotimizda uyg'onish yuz berdi. Bugungi kunda xalqimizning milliy ongi, o'zligini anglashning kundan-kunga o'sib borishi mustaqil davlatimizni mustahkamlashning ma'naviy omili bo'lib xizmat qiladi.

Milliy o'zlikni anglash nafaqat etnik mansublikni va u bilan bog'liq burch, mas'uliyat, manfaatlarni bilish, balki millatning ongli faoliyatini hamda kelajakka ishonchini ifodalaydi. Zero, milliy o'zlikni anglashda millatning kelajagi bevosita uning manfaatlarini himoya qilish orqali namoyon bo'ladi.

Milliy o'zlikni anglash tasodifan paydo bo'lmaydi, ma'lum shaxslar tomonidan yaratilmaydi ham. U millatning uzoq davom etgan moddiy-ma'naviy hayotining mahsuli sifatida shakllanadigan ijtimoiy-tarixiy hodisadir. YA'ni, insonlarning o'zligini anglashi, barcha aqliy va ruhiy imkoniyatlari, his-tuyg'ulari, xarakter, dunyoqarashi jamiyatdagi hayoti va faoliyati davomida shakllanadi. Aristotel e'tirof etganidek, inson siyosiy, ijtimoiy mavjudot bo'lgani holda, uning asosiy faoliyati o'zi yashab turgan ijtimoiy muhit ta'sirida kechadi. Forobiy ham Aristotelning fikrlarini rivojlantirib «har bir inson o'z tabiati bilan shunday yaratilganki, u yashash va oliy darajadagi yetuklikka erishmogi uchun ko'p narsalarga muhtoj bo'ladi, u bir o'zi bunday narsalarni qo'lga kiritmaydi, ularga ega bo'lish uchun insonlar jamoasiga ehtiyoj tug'iladi», deb ta'kidlaydi.

Shuni ta'kidlash joizki, milliy o'zlikni anglash, bir tomondan obektiv, boshqa tomondan esa sub'ektiv omillar ta'sirida rivojlanadi. Ob'ektiv omillar insonning ichki ma'naviy va moddiy va ma'naviy qadriyatlarga munosabati bo'lsa, davlat, uning olib boradigan siyosati, siyosatchilar,

jamoatchilik tashkilotlari, ijtimoiy harakatlar ommaviy axborot vositalari tashkil qiladi. Milliy o'zlikni rivojlanishida sub'ektiv omillar ham katta ahamiyatga ega. Insonning o'zligini anglashidan, «men»idan uning ongi paydo bo'lmaydi, balki shaxs ongining rivojlanishi, mustaqil sub'ekt sifatida qaror topa borishi jarayonida uning o'zligini anglashi paydo bo'ladi. Milliy ong alohida milliy muxitda sodir bo'lib, uning zaminida millat birlashadi. Millatda avval milliy ong paydo bo'ladiki uning asosida milliy o'zlikni anglash shakllanadi. Haqiqatdan ham insonda milliy ong bo'lmasa, u o'zini qaysi millatga mansubligini his qilmasa uning milliy o'zligini anglashini tasavvur qilish qiyin. Shuning uchun ham milliy o'zlikni anglash milliy ong rivojlanishining nisbatan yuqori bosqichida vujudga keladi. Lekin, bundan milliy o'zlikni anglash insonning faol fikrlari tufayli o'z-o'zidan, stixiyali ravishda paydo bo'ladi, degan xulosa chiqmaydi. Milliy o'zlikni anglashda millatning butun o'tmishini, moddiy-ma'naviy madaniyati, ruhiyati, xarakteri umumlashgan holda insonda o'z ifodasini topadi. Zero, «Inson hayoti, tajribasi, faoliyati, bilimi, ilmi, odob-axloqi, xatgi-harakati bilan o'zining ma'naviy olamini boyitib boradi. Modomiki shunday ekan, milliy ong va milliy o'zlikni anglash quyidagi jihatlar bilan bir-biridan farq qiladi:

birinchidan, o'z mohiyatiga ko'ra, milliy o'zlikni anglash biror bir millatning o'z etnik birligi, tarixi, moddiy va ma'naviy qadriyatlar shahsiyati umumiylikni anglashi asosida uni rivojlantirishga, himoya qilishga qaratilgan jihatlarini qamrab oladi. Ya'ni, u o'z millatining boshqa millatlardan ajralib turuvchi xususiyatlarini, o'ziga xos belgilarini anglashga qaratilgan; ikkinchidan, milliy o'zlikni anglash millat oldida turgan maqsad va manfaatlarni umumiy ekanligini anglash va uni amalga oshirishning aniq yo'llarini oldindan belgilashga yo'nalgan; uchinchidan, milliy o'zlikni anglash ma'lum etnik birlikka tegishli kishilarning yaxlitligini, jipsligini ta'minlovchi kuchdir;

to'rtinchidan, millatning moddiy va ma'naviy madaniyati, Qadriyatlari (keng ma'noda), urf-odatlarining oddiylikdan murakkablik tomon takomillashib, murakkablashib borishi milliy o'zlikni anglashning muhim ko'rsatkichi hisoblanadi. Milliy o'zlikni anglash millatning, davlatning moddiy, ma'naviy, ruhiy manfaatlarini himoya qilishda va rivojlantirishda harakatga keluvchi, millatni shu maqsadlar yo'lida «harakat»ga keltiruvchi, birlashtiruvchi ichki ma'naviy-ruxdiy kuch bo'lib xizmat qiladi.

Yuksak milliy o'zlikni anglash zaminidagina millat hamjihat bo'lishi, yaxlit va uyushgan ijtimoiy kuch, ijtimoiy organizm sifatida tarix maydoniga chiqishi mumkin. Shunda u zamonaviy sivilizatsiyalarga o'zining ta'sirini o'tkazishi mumkin bo'ladi. Qaysi xalqda milliy o'zlikni anglash yetuk bo'lmasa, bu millat vakillarining ayirmachilikka, bo'linishga moyilligi kuchayadi, guruhbozlik, urug'-aymoqchilik, mahalliychilik, manqurtlik kabi o'ta zararli va xavfli illatlar avj oladi. Milliy o'zlikni anglashning zaifligi esa milliy ongning pastligidan, millat vakillarining o'z tarixi va taqdirining mushtarak ekanligini tushuna olmasligidan kelib chiqadi. Shuning uchun turli davrlarda ajnabiy istilochilar zabt etilgan xududlarni doimo itoatda saqlab turish uchun mahalliy aholini tarixiy xotirasidan, ma'naviyatidan, o'zligini anglashidan maxrum qilishga va shu vosita orqali ularni bo'lib tashlashga, bir-birlari bilan urishtirib qo'yishga harakat qilganlar. «Insoniyatning ko'p ming yillik tajribasi shundan dalolat beradiki, - deydi I. Karimov, dunyodagi zo'ravon va tajovuzkor kuchlar qaysi bir xalq yoki mamlakatni o'ziga tobe qilib, bo'ysundirmoqchi, uning boyliklarini egallamoqchi bo'lsa, avvalambor, uni kurolsizlantirishga, ya'ni eng buyuk boyligi bo'lmish milliy qadriyatlari, tarixi va ma'naviyatidan judo qilishga urinadi».

Biroq, shuni alohida ta'kidlash zarurki, milliy o'zlikni anglashning darajasini e'tirof etish deganda xalqlarni tabiiy, ma'naviy va ijtimoiy rivojlanish imkoniyatlariga ko'ra bir-biridan farqlash deb tushunmaslik kerak. Ya'ni, xalqlarning ongi, aqli, iqtidorining rivojlanish imkoniyatlari ularning millati, irqi yoki e'tiqodiga bog'liq emas. Lekin xalqlarning tarixiy taraqqiyotidagi o'ziga xoslik, orttirilgan tajriba, hayot tarzi va undagi shart-sharoitlar milliy o'zlikni anglash darajasiga ta'sir etmasdan qolmaydi. Uning o'zligini anglash darajasini etnik guruhning bosib o'tgan uzoq tarixiy taraqqiyot yo'li, moddiy-ma'naviy ehtiyojlari aqliy-amaliy rivojlanish darajasi va imkoniyatlari belgilaydi. Ya'ni, biror bir etnik guruhning muayyan

makonda uzoq vaqt muqim yashashi uning moddiy madaniyatida, urf-odatlarida va xo'jaligidagina emas, balki uning ma'naviy madaniyatida, dinida, ongida, ruhiyatida ham aks etadi. Tabiiy-geografik muhit va iqlim sharoitining milliy xarakterga, ruhiyatga ta'siri hakidagi fikrlar jamiyatshunos olimlar tomonidan ta'kidlanib kelingan. Modomiki shunday ekan, milliy o'zlikni anglash muammosini falsafiy tahlil qilish jahondagi millatlar, madaniyatlardagi o'ziga xoslik va ularning sabablarini millatning butun tarixi mobaynida bosib o'tgan yo'li bilan bog'liq holda qarashga asoslanadi.

Millatning ijtimoiy hayotda tutgan o'rni, faolligini milliy o'zlikni anglash darajasi va xarakteri belgilaydi. Milliy o'zligini anglashi uchun o'zi yashayotgan ob'ektiv borliq jamiyat taraqqiyoti va tabiat hodisalari haqida ma'lum bilimlarga ega bo'lmog'i lozim. Shuningdek, iqqisodiy aloqalar, til xamda madaniyat (keng ma'noda) va ruhiyatning umumiyligi milliy o'zlikni anglashga zamin bo'ladi. O'zligini anglagan millat shu voqelikda o'zining mavqeini anglab yetadi. Milliy o'zlikni anglash paydo bo'lganidan keyin esa millat nafaqat ob'ektiv aloqalar asosida balki milliy o'ziga xosligini anglashi, muayyan etnik birlikka tegishliligani bilishi asosiysi shu etnik birlik oldidagi burch va mas'uliyatni his qilishi, milliy qadriyatlar va madaniyatning umumiyligini idrok qilishi orqali ham birlashadi. Milliy o'zlikni anglash esa millat mavjudligi va taraqqiyotining muhim shartiga aylanadi. Binobarin milliy o'zlikni anglashsiz millatning mavjudligi mumkin bo'lmay qoladi.

O'zbek millati ham uzoq yillar davomida qaramlikda kutulishga qaratilgan kurash natijasida o'z mustaqilligini qo'lga kiritdi. Bugungi kunda jahon siyosiy xaritasida mustaqil O'zbekiston davlatining paydo bo'lishi o'zbek millatining millat sifatida yanada rivojlanishi uchun qulay shart-sharoit yaratmoqda, ya'ni O'zbekiston davlati o'zbek millatining, uning qadriyatlari va madaniyatining rivojlanishidan manfaatdordir. Xuddi shu kabi, o'zbek millati ham o'zining milliy manfaatlaridan kelib chiqqan holda, mustaqil O'zbekiston davlatining mavjudligidan va uning qudratidan manfaatdordir. Shuning uchun ham mustaqillikning qo'lga kiritilishi o'zbek xalqi hayotida milliy o'zlikni anglash yo'lidagi buyuk inqilob hisoblanadi.

Umuman, milliy davlatchilikiz milliy o'zlikni anglash mumkinmi? Bu savolga javob berish uchun o'z xariximizni mustaqillikkacha bo'lgan davriga murojaat qilaylik. Ma'lumki sho'rolar davrida milliy o'zlikni anglash o'rniga soxta baynalminalchilikni targ'ib etish, millatparvar kishilarni, millat vijdoni xisoblangan insonlarni qatagon qilish, sinfiy tabaqalanish tufayli bir millat allomalarini o'z Vatani xalqidan ajratish tamoyili avj oldi. Xalqimizning ma'naviy hayoti davlat nazoratiga olinib, mustaqil fikrlash cheklandi. Bu xalqning o'zligini unutib yuborishga da'vat etuvchi siyosat edi.

Milliy o'zlikni anglash tuzilmasida tarixiy xotira muhim ahamiyatga ega. Haqiqatdan ham, haqqoniy tarixni bilmasdan turib, o'zlikni anglash mumkin emas. Demak, tarixiy xotira, tarixni idrok etish orqali insonlarda faqat bilim doirasi kengayibgina qolmay, balki o'zligini bilishi yuksak darajaga ko'tariladi. SHuning uchun ham millatlarning madaniy saviyasi, o'zligini anglash darajasi o'z tarixiga munosabatda ko'rinada. Umuman, tarixiy xotiraning milliy o'zlikni anglashdagi o'rnini nimalarda qo'rish mumkin:

birinchidan, sobiq sho'ro tuzumi davrida milliy qadr-qimmat, tarixi soxtalashtirilgan xalqimizning o'zligini anglashi, o'z haq-hukuqlarini ximoya qila oladigan xalq sifatida shakllanishiga imkoniyat yaratiladi;

ikkinchidan, nihoyatda boy va rang-barang tariximizni xolis-o'rganish asosida mamlakatimiz fuqarolarining ma'naviy-axloqiy yangilash orqali jamiyatni, turmush tarzinini yangilash kabi keng qamrovli islohotlar amalga oshiriladi;

uchinchidan, davlatchiligimizshshg ko'p ming yillik tarixini bugungi kunda O'zbekiston deb ataluvchi davlat dunyo xaritasida bugun paydo bo'gan mamlakat emasligini, balki qadim zamonlardanoq o'zining davlatchilik an'analariga egalini xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz ongiga singdirishga yordam beradi

Tarixiy ong va milliy o'zlikni anglash mushtarakligi.

O'zligini anglagan jamiyat bu tarixiy taraqqiyotning barcha bosqichlarida turli ijtimoiy-iqtisodiy siyosiy bo'ronlar sharoitida o'zini saqlab qola olgan, bu bo'ronlarni boshidan keschirishga bardosh bergan va undada yanada kuchli bo'lib chiqa olgan millatni aytish mumkin. Bu ziddiyatli va doimo bo'ronlar takrorlanib turadigan tarixiy taraqqiyot jarayonida xalq-millat o'zini qanday saqlab qolishi va undanda kuchli bo'lishi mumkin? Bunday kuchni millat qayerdan oladi? Shu o'rinda Prezidentimizning "Tarixiy xotirasi bor inson -irodali inson. Tarix saboqlari insonni xushyorlikka o'rgatadi"¹⁴ degan so'zlarini e'tirof etamiz. Bizning fikrimizcha o'zlikni anglashning mukammalligi yoki zaifligi u yoki bu millatning, u yoki bu ijtimoiy etnik birlikning tarixiy ongi, xotirasini qay darajada rivojlanganiga bog'liq bo'ladi. Tarixiy xotita va tarixiy ong ijtimoiy etnik birlikning ijtimoiy iqtisodiy taraqqiyoti jarayoni bilan hamohang rivojlanib boradi. Etnik birlik o'z taraqqiyoti jarayonida qandaydir ijobiy natijalarga erishadi. O'zining ijtimoiy-iqtisodiy hayotini shunga mos ravishda tashkil qiladi. Nafaqat ijtimoiy taraqqiyot uning hayot kechirish darajasini balki ma'naviy hayotini ham belgilab beradi. O'z manfaat extiyojlarini moddiy jihatdan qondirgan etnos ma'naviy hayotini ham shu asosda quradi. O'z o'tmishini sarhisob qilgan holda kelajagini belgilaydi. Boshqalar oldida o'z mavqeini asoslash va uni mustahkamlash uchun o'z qadriyatlarini himoya qiladi. Anashu himoya qilish vositasi uning o'tmish tarixini muhim jihatlarini belgilaydigan tushuncha uni tarixiy ongi va xotirasi bo'ladi. Bu kategoriyalar etnosning boshqalar qatorida teng huquqli bo'lish mavqeini tarixan asoslash demakdir. Muqim bir hududda yashab turgan etnos bu joyni o'zini kindik qoni to'kilgan vatani, yurti deb hisoblab, o'zini moddiy va ma'naviy hayoti, turmushi kechadigan joy deb hisoblab, uni ardoqlab, avaylab asraydi. Va bu hududni kelajak avlodlariga qoldirish huquqiga egaligini ma'naviy asoslaydi va ramziy shaklda (yozuv) belgilaydi. Bu yozuvlar rasmiy – huquqiy hujjat tarzida bo'lishi yoki tarixiy voqea, hodisa bayoni sifatida bo'lishi mumkin. Boshqacha aytganda tarixiy ong tarixiy xotira shu tarzda shakllanib millatni o'zligini bilish tuyg'usini keltirib chiqaradi. Bu holni biz shunday tasvirlaymiz: tarixiy ong, tarixiy xotira etnos va milliy o'zlik- jamiyat. Demak u yoki bu xalq o'z tarixiy ongi, tarixiy xotirasini uzluksiz rivojlantirib borishi va uni etnos vakillari individlar ongiga singdirishi natijasida ushbu etnos o'z ongida milliy o'zligituyg'usini hosil qiladi. Bu uzliksiz jarayon etnos vakili bo'lgan individ dunyoqarashida alohida his tuyg'u-or-nomus, o'z xalqiga nisbatan hurmat, iftixor va oxir oqibatda millat miqyosida milliy iftixorni shakllantiradi. Milliy iftixor, g'urur xalqni o'z manfaat va extiyojlarini qondirishda, boshqa xalqlar oldida o'z manfaatlarini himoya qilishga mustahkam kuchni hosil qiladi. Bundan tashqari ziddiyatli dunyoda o'z mavqeini saqlab qolish uchun millatni jipslashtiruvchi asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Bu o'rinda Prezidentimizning quyidagi so'zlarini keltirish mumkin: "To'g'i, Movarounnaxr sarhadlariga uzoq tariximiz davomida ne-ne boskinchilar kirib kelmagan, ko'p yillar, balki, asrlar davomida yurtimizda ne-ne o'zga sulolalar hukmronlik qilmagan, deysiz. Bir so'z bilan aytganda, ming yillar davomida yurtimizga kelib-ketganlar ozmi? Erondan Axmoniyalar, Yunonistondan Aleksandr keldi, Arabistondan Kutayba, Mug'ulistondan Chingizxon keldi, rus istilochilari keldi. Lekin xalk, qoldi-ku. Xo'sh, bunda kanday sir-sinoat bor? Xalq qanday ichki kuch-kudratga tayanib o'zligini saqlab qoldi? Qadim-qadim zamonlardan o'troq yashagani, ilm-ma'rifatga intilgani, buyuk madaniyatga ega bo'lgani, o'z urf-odatlarini muqaddas bilgani uchun emasmi?"¹⁵ bundan kelib chiqadiki, millat o'z hududini g'animlardan himoya qilishda o'zining shu hududda muqim yashab turganligi uni ilgari ham dushmanlardan himoya qilgani uning tarixiy ongi va xotirasida saqlab qolganligi uni ma'naviy jihatdan kuch bilan ta'minlaydi. Bizning fikrimizcha tarixiy ong va tarixiy xotira Prezidentimiz aytganidek ajdodlarimiz o'tmishda yaratgan buyuk madaniyatning, muqaddas urf-odatlarni aks etishining bir unsuridir.

¹⁴ Karimov.I.A Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. T.: "O'zbekiston" 1999. 7-jild. 140-b

¹⁵ Karimov.I.A Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. T.: "O'zbekiston" 1999. 7-jild. 143-b.

Shuningdek hozirgi kunda globallashuv, integratsiya jarayonlarining dunyoni barcha hududlarini jumladan bizni mamlakatimizni ham jadal qamrab olishi, xalqaro, mamlakatlararo ziddiyatlarning keskinlashuvi mamlakatimizni hududimizni yaxlitligiga tahdid solmoqda. G'animlar g'arazli niyatlarda o'tmish tarixni soxtalashtirishga urinmoqdalar. Tarix fani millat va jamiyatni bunday tahdidlardan himoya qilishi, xalqimizni tarixiy ongi va tarixiy xotirasini mustahkamlashi lozim. Bunday vaziyatda Prezidentimiz so'zi bilan aytganda "Har bir xalq o'z tarixini har xil ta'sir va tajovuzlardan asrashi kerak".¹⁶

Tarixiy ong, tarixiy xotira etnosni jipslashtiradigan milliy o'zligini anglashga xizmat qiladi. Milliy o'zligini anglash tuyg'usi – o'z milliy mansubligidan faxrlanish imkoniyatidir. Milliy o'zligini anglash tuyg'usi o'z millatining boy tarixi, madaniy va manaviy merosidan g'ururlanishdir. Millatga mansublik o'ta nozik va ayni paytda juda murakkab holat. Kishi zarur bo'lganda hayotidagi jamiki ne'matlardan hech og'rinmasdan voz kechish mumkin. Biroq hech kim, hech qachon milliy mansubligidan tonolmaydi. Uni xohlagan paytida xohlagancha o'zgartira olmaydi.

Millatga mansublik xislari insonning qon-qoniga, ming bir hijrasiga singib ketadi. Buni anglamaganlar g'arib va bechoradir.

Milliy o'zligini anglash tuyg'usining yana bir jihati shundaki, u shaxsning eng avvalo qaysidir millatga mansubligi, uning keng imkoniyatlaridan quvona olish fazilatigina emas, balki yashab turgan zaminga, fuqaroligi daxldor bo'lgan mamlakatga munosabat belgisi hamdir.

Milliy o'zlikni anglashda tarixiy xotirani uning tarkibini tashkil etuvchi asosiy unsur deb qat'iy belgilash mumkin:

Birinchidan- har bir individ tabiiy ijtimoiy mavjudot sifatida o'zligini anglashga harakat qiladi. U jamiyatda yashaydi, bilim va hayotiy ko'nikma - malakaga hayot jarayonida ega bo'ladi va shu asosda ma'luin bir dunyoqarashi shakllanadi. Uning bilimi qiziqishlari doirasi, uning ongini darajasini belgilab ijtimoiy ong shakllarini qaysidir birini ijtimoiy ong shakllarini qaysidir birini boshqalaridan ko'ra yuqoriroq darajasini egallashga sabab bo'ladi. Qaysi ijtimoiy ong shakli uning dunyoqarashida ustuvor ahamiyat kasb etadi?

Ikkinchidan, individni ta'lim tarbiyasi uni dunyoqarashini shakllanishida muhim o'rin tutadi. Shaxs barkamolligini manbai nazariy va amaliy jihatdan olingan bilim tajribadir. Tarixiy ong boshqa ijtimoiy ong shakllaridan farq qilgan holda o'ziga tortadigan jozibaga va ko'rinishga ega. Tarixiy ongning unsurlari mifologiyada, turli turdagi yozma manba va adabiyotlarda san'at asarlarida uchraydi. Shu sababli ta'lim jarayonida turli ijtimoiy gumanitar fanlarni o'rganish, san'at madaniyat to'g'risida tasavvurga ega bo'lish, undan bahramand bo'lish shaxsda o'z navbatida tarixiy ongni shakllanishida asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Uchinchidan tarixiy xotira shaxs ongida milliy his tuyg'uni uyg'onishiga asosiy vazifani o'taydi. Bu jarayonni ishtirokchilaridan eng faoli bu kino va teatr sarr atidir. San'atning bu janrlari inson ruhiyati va his tuyg'usida bevosita ta'sir qiladi va ularni to'ldiradi. Bu omillarni to'ldiradigan va shaxs tarixiy ongini o'sishiga sabab bo'ladigan unsurlardan biri bu madaniy tarixiy memoriy yodgorliklardir. Bu madaniy yodgorliklar bilan tanishish, ular to'g'risida ma'lumotga ega bo'lish shaxs tarixiy ongini yanada yuksak darajada bo'lishini ta'minlaydi. Bularning barchasi milliy o'zlikni anglashni keltirib chiqaradi, uning ko'rinishi milliy g'urur, iftixor, vatanga muhabbat tuyg'usini namoyon bo'lishida ko'rinadi. Bu prezidentimiz iborasi bilan aytganda har bir fuqaroni o'z manfaati-ehtiyoji bilan hamohang vatan, el-yurt manfaati yo'lida faol harakatini. "Elim deb yurtim deb yonib yashashni" hayotiy zaruriyat qilib qo'yadi.

Aytish mumkinki, milliy o'zlikni anglash tuyg'usi va uni e'zozlashga intilish ma'naviy ehtiyoj mahsulidir. Bu ma'lum darajada faqat tarixiy ongga ega bo'lgan shaxsga tegishli bo'ladi. Milliy o'zligini anglash tuzilmasi juda murakkab va har xil darajaga ega. Uning birlamchi va asosiy unsurini ma'lum bir etnosga mansublik tashkil etadi. Etnik qarashlar, odatlar, ko'nikma,

¹⁶ Karimov.I.A Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. T.: "O'zbekiston" 1999. 7-jild. 152-b.

o'zini tutish normalari kabi kundalik ongning tarkibiy unsurlari tor ma'noda milliy o'zlikni anglashni bildiradi. Milliy o'zlikni anglash quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Etnik birlik ongi va boshqa millatga munosabati;
 2. Milliy qadriyatlarga sodiqlik;
 3. Ijtimoiy davlatchilik birligi;
 4. Vatanparvarlik;
 5. Milliy jipslashuv.
- o'z jamiyat, xalq manfaatlarini o'z manfaatidan doimo ustun qo'yishda
 - Jamiyat, davlat, mamlakat oldida o'z mas'uliyat, burchini doimo his qilish
 - o'z millati ma'naviy-rnadaniy yodgorliklari, tarixiy merosini asrash-avaylash
 - o'z milliy urf -odat, an'alariga sodiq qolish, ularni asrash hamda saqlash, ularni hayotiyligini ta'minlash

Malum bir millatga mansub bolgan kishida past yoki yuqori darajada bolishi mumkin. Shu bilan birga shu millatga genetik jihatdan mansub bolmay. Ushbu millatni o'z millati deb bilish va uni milliy ongini qabul qilish mumkin, Bu ushbu millat ichida yashab uni urf-odati, an'alarini, tili, madaniyati, ijtimoiy psixologiyasini qabul qilish natijasida yuz beradi. Ushbu holatda millat manfaat ehtiyojlarini his qilish,, uni qabul qilish bilan tavsiflanadi. Milliy o'zligini anglashri jamiyat miqyosida, yaxlit millatda yuksakligi belgisini quyidagi belgilarga asoslanadi deb hisoblaymiz.

"O'zini xalqini bir zarrasi deb sezgandagina, u haqda o'ylab, mehnat qilib yashagandagina ma'naviyat bilan tutashadi"¹⁷ Prezidentimizning bu so'zlarida shunday ma'noni uqish mumkin: individ ma'lum darajada o'z xalqini o'tmishi, buguni, kelajagi to'g'risida tushunchaga ega bo'lib o'zini shu xalqning farzandi, o'tmish ajdodlarning davomchisi hamda bu xalq uchun o'zini mas'ulligini his qilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Milliy o'zligini anglashning rivojlanishi jarayonida. tarixiy ong o'z o'rniga ega. Yuqorida aytilganidek, tarixiy ong millatni o'zligini anglashini asoslovchi bosh omillardan biri, Har bir xalq, milat "biz kim?" degan savolga javob topishga harakat qilgan va o'z tarixiy ongi, tarixiy bilimi va fani taraqqiyoti darajasida bu muammoni hal qilishga harakat qilgan.

Tarixiy ong millatning o'zligini anglashida muhim o'rin tutadigan avlod -ajdodlardan kelajak avlodga o'tadigan xotira vazifasini bajarib keladi. Xotira-millatning o'tmishi to'g'risida uzuq-yuluq ma'lumotlar bilan bir qatorda izchil ma'lumotlarni ham to'playdi.

Fikrimizning dalili sifatida biz turkiy xalqlar, o'zbek milati genezisi to'g'risidagi bilimlarning shakllanishi jarayomni ko'zdan kechiraylik. Dastlab Markaziy Osiyoda er. avv. II-I ming yillikda yashagan o'abilalar to'g'risida xalq og'zaki ijodiyoti, diniy tasavvurlar va etnografik ma'lumotlar tahlil qilingan, X-XI asr adabiy-tarixiy asarlarida (Firdavsiy, Yusuf Xos Hojib, Bayhokiy) "Turkiston" so'zi keng qo'llanilgan. XVIII-XIX asrlarda esa Turkiston so'zi ijtimoiy - siyosiy va adabiyot tanlarida markaziy o'rin tutadi.

XVI asrdan boshlab tarixiy adabiyotda turkiy xalqlarning kelib chiqishi, uning siyosiy tarixi to'g'risida mushohada qilina boshlandi (Abdulg'ozixonning "Shajarai turk" asari).

Biz tarixiy ongning turkiy xalqlarda rivojlariishi bosqichlarini diqqat bilan ko'zdan kechirganimizda, ularning etnos, millat sifatida shakllanish jarayoni tarixiy bilimlarda muntazam ravishda gavalantirib borilganini ko'ramiz. Bu jarayon XIX asr oxiri XX asr boshlarida jadidchilik harakatining buyuk namoyandalari qalamiga mansub qator tarixiy asarlarda o'z ifodasini topgan. Bu namoyondalardan biri Abdulla Avloniy so'z turkiy ona tilimiz haqida quyidagicha kuyinib gapirgan edi: "Biz turkistonliklar milliy tilni saqlamoq bir tarafda tursin, kundan-kun unutmoq va yo'qotmoqdadurmiz. Tilimizning yarmiga arabiy-forsiy ulangan, ilmoq qilib bir chetiga rus tilini ham yopishtirmoqdadurmiz... Bobolarimizga yetishgan va yaragan muqaddas til va adabiyot bizga hech kamlik qilmas. O'z uyimizni qidirsak, axtarsak yo'qotganlarni toparmiz. "Yo'qolsa, yo'qolsin, o'z boshimga tor edi", deb Yevropa qalpog'ini kiyib kulgi bo'lmoq zo'r ayb va oriyatdir". Alloma mustamlakachilik davrida rus

¹⁷ Karimov.I.A O'zbekiston buyuk kelajak sari. T.: "O'zbekiston", 1998. 61-bet.

mustamlakachilik ma'muriyatini har qanday yo'llar bilan xalqimizni tarixiy ongi, tarixiy xotirasini yo'qotishga urinishlarini ushbu so'zlarida yaqqol ifodalaydi.

XX asr boshlarida jadid namoyandalari turkiy xalqlarning boy tarixiy o'tmishini tahlil qilgan holda, mustaqil davlat tuzish mumkmligini, bu uchun siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy, ma'rifat yetuklik mavjudligi g'oyasini ilgari surdilar. Ammo dastlab podsho Rossiyasi, keyin bolsheviklar bunga yo'l bermadilar. o'tmish sovet davrini tahlil va mushohada qilsa totalkar tuzum puxta ishlangan reja asosida ma'lum maqsadni ko'zlagan holda o'zbek xalqining milliy - tarixiy ongidan uning shavkatli o'tmishi, buyuk davlatchilik an'alarini, qadimiy boy madaniyatini millat xotirasidan o'chirish kabi g'arazli maqsadni amalga oshirganini guvohi bo'lamiz, Bu millatning tarixiy xotirasidan uning tarixining shonli sahifalarini, davlatchilik an'analari, milliy ozodlik qahramonlari, buyuk daviat arboblari va ma'naviyat allomalarning faoliyatini unutishga olib keldi. Va bu hol ongning sayozlashuvi, turg'unlik holatini keltirib chiqardi.

Bu haqda Prezidentimiz I. Karimov shunday degan edi: "Bugun asrlar davomida ezilgan, kamsitilgan, shani va g'ururi yerga toptalgan el-yurtimizning ezgu niyatlariga erishdik-mustaqil davlat qurmoqdamiz. Davlatimizning qanchalik tez ulg'ayishi, kuch-quvvat ato etishl. dunyo hamjamiyatimizda o'ziga munosib o'rin egallashi, avvalombor, xalqimizning ma'naviy saviyasi; g'ururi va faxri nechog'lik yuksak bo'lishiga bog'liqdir. Ana shularni inobatga olgan holda yangi iamiyat barpo etmoqchi bo'lib eng asosiysi yo'nalishlardan biri sifatida xalqimiz tarixini, ma'naviy qadriyatlarimizni tiklash vazifasini qo'ydik"

Milliy o'zlikni anglagan kishi eng avvalo o'z millati o'tmishini yaxshi bilgan uni qadrlay oladigan va ayni paytda uni yangicha sharoitlar va holatlarda boyitib boradigan komil insondir. Turli millatlar turli sharoitda o'ziga xos ruhiy va ma'naviy fel atvorga ega berilganligi sir emas. Shuning uchun ham turli mintaqada yashayotgan xalqlar turlicha yashash tarziga. bir-biriga o'xshamagan urf-odatlariga ega bo'lishgan.

Ma'lumki bizning milliy qadriyatlarimizning juda ko'p qismi islom an'analari bilan yo'g'rilgan. Sovetlar davridagi dinga salbiy munosabat, diniy qadriyatlar bilan yo'g'rilgan ramziy an'alarimizga ham rivojlanishida g'ov bo'ldi.

Faqatgina, mustaqillik yaratgan keng imkoniyatlar tufayli ming yillar mobaynida xalqimiz ongiga o'rnashgan, turmush tarziga aylangan, butun aqidalariga, ruhiy va ma'naviy kechinmalariga jo bo'lgan islom diniga munosabat keskin o'zgardi. Jumladan, 70 yil mobaynida xurofot, bidat deb atalgan islom dini ma'rifatparvar va yuksak ma'naviyatga yetaklovchi qudratli g'oya ekanligi e"tirof etildi. Komillikka da'vat etuvchi ulug' ajdodlarimiz nomi tiklandi.

Jumladan, Imom Buxoriy, Abu Iso At-Termiziy, Abdulxoliq G'ijduvoni, Baxouddin Naqshband, Xoja Ahror va boshqa o'nlab allomalarning ilmiy meroslari: qayta tiklandi. Sovet davrida asrlar mobaynida tildan tilga ko'chib, avlodlar davomiyligi va vorisiyligi saqlashda oltin xalqa bo'lgan afsonalar, rivoyatlar, ertaklar, topishmoqlar va latifalar zo'ravonlik bilan yo'q qilindi. "Alpomish", "Go'ro'g'li", "Hasanxon", "Nuralixon", "Sheralixon" kabi dostonlar, milliy qo'shiq va laparlar g'oyaviy nuqtai nazardan zararli deb topilgan edi. "Alpomish" dostoni alohida muhokama qilindi, Go'yoki unda xonlar va beklar shaniga xamdu sanolar o'qilarmish, bosqinchilik va zo'ravonlik tashviq qilinar emish, diniy ohanglar, ilohiy kuchga ishonish, ilohiyatning mavjudligi kabi g'oyalar targ'ib qilinar emish"¹⁸. Totalitar tuzumda dostonning ana shu jihatlariga yopishib olib, uni dahriylik tashviqot quroliga aylantirmoqchi bo'lishdi. Mazkur mafkuraning ana shu qabih g'oyasi tufayli inson qalbidagi ishonch, e'tiqod tuyg'usi maxv etildi. Xudo bexabarlik iymonsizlik va diyonatsizlikni keltirib chiqardi. Natijada na Vatanga, na millatga, na o'tmish va istiqbolga e'tiqod qoldi.

Vaholanki, o'zbek dostonlarning ko'pchiligi xalqning tarixiy o'tmishini aks ettiradi. Asrlar davomida avloddan-avlodga o'tib kelgan dostonlardagi tarixiy dalillar xalqning ijodiy xayolidan o'tib umumlashtirilgan. "Alpomish" dostonini olib qaravdigan bo'lsak "uning g'oyaviy mazmunini yarim ko'chmanchi o'zbek elatlarining ilk feodalizm davrida ijtimoiy va oilaviy-

¹⁸ Ibrohimov. A. va boshqalar. Vatan tuyg'usi T.: "Sharq" 1996. 294-bet.

maishiy ukladida patriarxal-feodal munosabatlar hukmronlik qilgan bir vaqtda shakllangan turmush xususiyatlari belgilab bergan"¹⁹. Ushbu dostonlar millatimizni o'zligini anglashini mifologiyada tarixiy ong, tarixiy xotira bilan birgalikda shakllanishini o'rta asrlardagi holatini tavsiflaydi.

Xulosa qilib aytish mumkinki tarixiy ong, tarixiy xotira tushunchasi hamma vaqt milliy o'zlikni anglash tushunchasi bilan mushtarak bo'ladi.

Demak tarixiy ong, tarixiy xotira milliy o'zlikni anglash tushunchasini tarkibiy unsurlaridan biri bo'lib keladi. Qaysiki u milliy o'zlikni anglashdan oldin keladi va unga poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Milliy o'zlikni anglash tushunchasini tahlil qilganda shu sohada ilmiy tadqiqot ishlarini amalga oshiradigan tadqiqotchi tarixiy ong, tarixiy xotira tushunchasini tarixiy, falsafiy nuqtai nazardan ilmiy-amaliy jihatdan tahlil qilish qobiliyatiga ega bo'lishi lozim.

Milliy o'zlikni anglash tushunchasini ijtimoiy falsafa nuqtai nazaridan tahlil qilganda albatta uni unsurlarini tarixiy madaniy yo'nalishda tushuntirish zaruriyati bor. Chunki milliy o'zlikni anglash jarayon sifatida ma'lum bir etnosni butun bir uzliksiz tarixi davomida qandaydir darajada sekin yoki jadal amalga oshadi. Bu holni tadqiqotchi hisobga olishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Demak o'zlikni anglashning mukammalligi yoki zaifligi u yoki bu millatning, u yoki bu ijtimoiy etnik birlikning tarixiy ongi, xotirasini qay darajada rivojlanganiga bog'liq bo'ladi. Tarixiy xotira va tarixiy ong ijtimoiy etnik birlikning ijtimoiy iqtisodiy taraqqiyoti jarayoni bilan hamohang rivojlanib boradi.

Xulosa qilish mumkinki o'z manfaat ehtiyojlarini moddiy jihatdan qondirgan etnos ma'naviy hayotini ham shu asosda quradi. O'z o'tmishini sarhisob qilgan holda kelajagini belgilaydi.

Boshqalar oldida o'z mavqeini asoslash va uni mustahkamlash uchun o'z qadriyatlarini himoya qiladi. Anashu himoya qilish vositasi uning o'tmish tarixini muhim jihatlarini belgilaydigan tushuncha uni tarixiy ongi va xotirasi bo'ladi.

Tarixiy ong, tarixiy xotirani tarkibida singdirgan milliy o'zlikni anglash darajasiga ega bo'lgan etnosning boshqalar qatorida teng huquqli bo'lish mavqeini tarixan asoslash demakdir. Muqim bir hududda yashab turgan etnos bu joyni, o'zini kindik qoni to'kilgan vatani, yurti deb hisoblab, o'zini moddiy va ma'naviy hayoti, turmushi kechadigan joy deb hisoblab, uni ardoqlab, avaylab asraydi. Va bu hududni kelajak avlodlariga qoldirish huquqiga egaligini ma'naviy asoslaydi va ramziy shakl (yozuv)da belgilaydi. Bu yozuvlar rasmiy – huquqiy hujjat tarzida bo'lishi yoki tarixiy voqea, hodisa bayoni sifatida bo'lishi mumkin.

¹⁹ Jabborov I. O'zbek xalq etnografiyasi T.: "O'qituvchi" 1994 y. 274-275 betlar

Mustaqillik davri tarixiy ong va milliy o'zlikni anglashda yangi bosqich.

SSSR parchalanib ketishi natijasida mustaqil milliy davlatlarning vujudga kelishi millatimizning iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyoti uchun keng imkoniyatlar, shart-sharoitlarni yaratdi. Bungacha jamyat uzoq tarixiy davr o'ziga xos ijtimoiy karaxtlik holatida bo'lib, tarixiy ong markscha dunyoqarash asirligida qoldi. Bu davrda milliy, tarixiy ong, o'z-o'zini anglash o'rnini kommunistik g'oya egalladi. Shu sabab endilikda eski tuzumni takomillashtirish yoki rekonstruksiya qilish emas, balki eski jamiyatni buzib tashlash, milliy va ma'naviy qadriyatlarni anglay oladigan, ularga keng yo'l ochadigan jamiyat qurish millat uchun amaliy va ob'yektiv ehtiyoj bo'lib qoldi. Shuning uchun ham "Mustaqilligimizning dastlabki kunlaridanoq ajdodlarimiz tomonidan ko'p asrlar mobaynida yaratib kelingan g'oyat ulkan bebaho ma'naviy va madaniy merosni tiklash davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan nihoyatda muhim vazifa bo'lib qoldi²⁰".

O'zbekiston uchun eski tuzumning o'rniga yangi demokratik huquqiy jamiyatni shakllantirish niubim ahamiyat kasb etadi. Jaraiyatni buy o'nalishda rivojlanishining ikki qudratli omili-davlat mustaqilligi va milliy o'zlikni anglash jamiyatimiz taraqqiyotini rivojlantirishning asosiy tayanchidir. Prezidentimiz Islom Karimov Oliy majlis XI sessiyasida shunday degan edi: "Mustaqillik iqtisodiyotni, ijtimoiy sohalarni, jamiyat hayotining barcha jabhalarini rivojlantirishga, isloh qilishga katta turtki berdi. Faqatgina istiqbolning hayotbaxsh zaminida yangi demokratik qadriyatlar ildiz otishiga, inson haq-huquqlari va uning erki asosiy boyligi bo'lgan huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatiga mos keladigan yangi zamonaviy, siyosiy, xo'jalik va jamoa tuzilma qaror topishiga imkon berdi. Hayotimiz va umumiy xonadonimizni milliy manfaat va qadriyatlarimizga, umum e'tirof etilgan demokratik mezonlarga monand qilib qurishdek noyob tarixiy imkoniyatlarga ega boldik".

Kommunistik mafkura tarixiy ong tarixiy xotirani rivojlanish shart-sharoitlari, imkoniyatlarini yo'q qilish yo'lini tutdi. Millat tarixi o'rganilmadi, xalqimiz tarixini juda ko'p yozma manbalari xalqdan yashirildi, ularni o'rganish o'tmish "feodal jamiyatni qo'msash" aybi bilan ta'qiqlab qo'yildi. Bundan tashqari bu manbalarni o'rganish uchun qulay omil bo'lgan arab alifbosiga asoslangan yozuv o'rniga kiril alifbosi joriy qilindi. Ta'lim tizimida Vatan tarixini o'rganish o'rniga buyuk davlatchilik ruhidagi tarix fani o'qitildi. Millatlarni milliy-ma'naviy ruhini sindirish maqsadida millat o'rniga sovet xalqi ijtimoiy birligi degan tushuncha kiritildi. Madaniyat shaklan milliy mazmunan sotsialistik ruhda rivojlanishi shiori olg'a surildi. Natijada millatimizning tarixiy ongi va tarixiy xotirasini tizimli istiqbolli rivojlanishi uchun juda katta ma'naviy zarba berildi. XX-asr boshlarida jadid namoyondalari tomonidan tarixiy ong tarixiy xotirani tiklash uchun amalga oshirilgan ishlar 1917 yil oktabr voqealaridan so'ng to'xtab qoldi. Ular xalqimizni tarixiy ongini o'stirish ushun tariximizni xolisona o'rganish vazifasini amalga oshirishni boshlagan edilar. A. Fitrat, A. Alvoni, Tavollo, M. Shermuhammedov, Sh. Rahimiy, Behbudiy va boshqalar. Turkiston xalqlari tarixi madaniyati va istiqboli haqida ko'plab risolalar maqolalar va boshqa asarlarni yaratdilar. Bu asarlarda millatni tarixiy ongi, tarixiy xotirasini jonlantirish va u asosida milliy o'zlikni anglash muammosini hal qilish bilan millatni ozodligini amalga oshirishni ko'zlagan edilar. A. Fitrat, M. Behbudiy va boshqalar xalqni tarixiy ongini rivojlantirish naqadar muhimligini his qilgan holda o'z asarlarini mazmun mohiyatiga shu tushunchani singdirdilar. A. Fitratning "Sharq masalasi" risolasi,

²⁰ Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka taxdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T.: "O'zbekiston" 1997. 337-bet.

“Abulfayzxon fojeasi” dramasi, “Vayron bo’lgan qabrlar” she’riy asari kabilardir. Ilgari surilgan g’oyalarda tarixiy ong, tarixiy xotira tushunchalari bilan yo’g’rilgan edi. Milliy o’zligini anglashni zaifligi millat manfaatlariga yot g’oyalarni ularni o’rniga ustuvor bo’lib qolishi oqibati bo’ldi. Buning sababi shuki, faqat ma’lum bir tarixiy vaziyat va sharoitlardagina millat, xalq o’zining milliy g’ururi va sha’nini himoya qilish darajasigacha olib boradigan milliy tuyg’u uyg’onishi va harakatga kelishi mumkin.

Xalqimizning ma’naviy poydevori bo’lajak davlatimizning tayanchlari juda qadimiy va mustahkam. Milliy istiqlol mafkurasi xalqimizning azaliy an’analariga, udumlariga, tiliga, diliga, ruhiyatiga asoslanib, kelajakka ishonch, mehr-oqibat, insof, sabr-toqat, adolat. Ma’rifat tuyg’ularini ongimizga singdirishi lozim.

Davlat mustaqilligi va milliy o’zligini anglash kabi bunday dialektikaning mohiyati shundan iboratki, bu huquqiy asosda milliy mustaqil davlatchilikning o’rnatilishi, xalqning milliy ongini ko’tarish jarayonini intensivlashtirish qiladi va xalqning o’z-o’zini anglashining ko’rinishi va ko’tarilishi jarayonini tezlashtirib kishilarni yagona tarixiy taqdir va an’anaviy yaxlitlik negizida birlashtiradi.

Milliy o’zligini anglash moddiy kuchga aylangan holdagina millat yaxlitligi va birligini ifodalaydigan ma’naviy to’lqin vujudga keladi. Tarixiy nuqtai nazardan O’zbekiston uchun bunday jarayonlar yangi emas edi. Qachonki Sovet hokimiyati o’rnatilgandan keyingi dastlabki yillarida o’zbek xalqining ijtimoiy etnik birlik sifatida o’z milliy davlatchiligini yaratish imkoni vujudga kelgan edi. Lekin totalitar tuzum har qanday milliy davlatchilik g’oyasiga zarba berib, sobiq SSSR miqyosida milliy taraqqiyotga imkon bermaydigan tartib-qoidani o’rnatdi. Milliy siyosatda butun ijtimoiy iqtisodiy, siyosiy va ma’naviy hayotni baynalminallashtirish yetakchi o’rin tutdi. Milliy tarixiy ong, milliy ma’naviyat ta’qib ostiga olindi. Bunday siyosatni oqlash uchun hech kim tomonidan asoslanmagach “qoloq xalqlar” degan ma’lum nazariya o’rtaga tashlanib, O’rta Osiyo xalqlari ibtidoiy-feodal munosabatlar chulg’amida qolgan xalqlar jumlasiga kiritilib, bu xalqlarni hozirgi zamon sivilizatsiyasi va madaniyatiga tomon harakat qildirishdek uydirma vazifa qo’yildi.

Tarixiy haqiqat, albatta, o’z real ko’rinishiga ega. Rasmiy ma’lumotlarga qaraganda, hozirgi O’zbekiston hududi urbanizatsiyalashmagan, rivojlanmagan infrastrukturaga ega bo’lgan ekan. Vaholanki bu hududda 1893 yilda shahar aholi 24 % ni tashkil etgan bo’lsa, bu ko’rsatkich shu davrda Rossiyada 18%ga teng bo’lgan.

Milliy o’zligini anglash, qayta yuksalish, milliy mustaqillik davlatchilikning mustahkam poydevorini yaratish-milliy tarixiy ongni tiklash orqali amalga oshirilishi mumkin. Tarixiy xotira va millatning tarixiy shonli o’tmishi har bir kishining ijtimoiy ongida milliy g’urur va milliy faxrni mustahkamlaydi, o’tmish ajdodlar qahramonona faoliyat oldida milliy tuyg’u kuchayadi. O’zbekistonning mustaqil suveren davlat mavqeini olishi uning haqiqiy o’z tarixiga qaytish imkonini yaratdi. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti I. Karimovning “Xalqning ma’naviyati va madaniyati, uning haqiqiy, tarixi va o’ziga xosligi, qayta tiklanayotganligi jamiyatimizni yangilash va taraqqiy ettirish yo’lidan muvaffaqiyatli ravishda olga siljitishida hal qiluvchi, ta’biri joiz bo’lsa, belgilovchi ahamiyatga ega”²¹ - degan so’zlari bu fikrning yaqqol dalilidir. Mustaqillikka erishganimizdan so’ng millatimizni tarixiy ongini, tarixiy xotirasini tiklash va uning asosida o’zligini anglagan haqiqiy millatni shakllantirish uchun misli ko’rilmagan ishlar Prezidentimiz tashabbusi bilan amalga oshirildi. Bular sirasiga quyidagilar kiradi: birinchidan: millatimizning davlatchilik tarixi, yoki siyosiy tarixi, madaniyat tarixi, ma’naviyat tarixini tiklash uchun o’tmish tariximizni xolisona o’rganish boshlandi. Prezidentimizning “Tarixiy xotirasiz kelajak yo’q” asari tarixchilarni bu yo’nalishda jadal tadqiqot ishlarini amalga oshirish uchun o’z vaqtida berilgan metodologik qo’llanma bo’ldi. O’tgan yigirma yil ichida tariximizni noyob yozma manbalari o’rganildi va ko’pchilik e’tiboriga havola qilindi. Xalqimizdan yashirilgan va unitib yuborilgan noyob tarixiy asarlar o’zbek tiliga tarjima

²¹ Sharq yulduzi. 1996 y. 1-son 3-9 betlar

qilindi. Tarix fanini o'qitishda tub o'zgarishlar yuz berdi. Jumladan, eski umrini o'tab bo'lgan marksistik metodologiyadan voz kechildi. Yangi darslik va o'quv qo'llanmalari chop etilib tarix ta'limi tizimiga joriy qilindi, chop etilgan ushbu o'quv qo'llanmalari xolisliyi, tarixiylik tamoyillari asosida yaratildi. Shuningdek tarix fani mazmun mohiyati umumjahon miqyosida e'tirof etilgan tarixiy konsepsiyalar, ya'limotlar bilan boyitildi. O'tmish tarixni o'rganishda tarixiy haqiqatni izlash va uni yuzaga chiqarish tarixiy tadqiqotlarning me'zoniga aylandi. Prezidentimizning tarixchi olimlarimiz bilan uchtashuvdagi aytgan quyidagi so'zlari hozir ham dolzarb bo'lib qolmoqda. "Tarix fani, uning bugungi ahvoli, istiqboli haqida gapirar ekanmiz, men yana bir masalaga e'tibor qaratishni istardim. Agar biz tarixchilarni taroziga solsak, bugungi kun nukta nazaridan baholasak, talabga javob beradiganlari juda kamchilikni tashkil etadi²²". Haqiqatdan ham keyingi ikki o'n yillikda taniqli tarixchi olimlarimiz B. Axmedov, A. Ziyov, A. Asqarov, Q. Rajabov, R. Shamsiddinov, M. Islomov, A. Xojayev va qator boshqa olimlar sayi-harakati bilan tarixiy haqiqatni yuzaga chiqaradigan juda ko'p ishlar amalga oshirildi. Jumladan, tarixchi Q. Rajabov, E. Ochilov, Z. Ishoqova, G'. Boboyorov, A. Otaxov, A. Otaxov va boshqalarning "Tarix va taqdir" ruknidagi buyuk ajdodlarimizga bag'ishlangan tarixiy risolalari.²³ Ammo shu bilan birga hozirgi kunda ham o'tmish tariximizni yoritishda ayrim tadqiqotchilar qandaydir tor g'arazli manfaatlarni ko'zlab noxolisona yondoshuvlarga yo'l qo'yish hollari uchraydi. Bu hol haqiqatan ham bizni o'zligimizni anglashimiz saviyasi pastligi millatimizni ulug'vorligiga putur yetkazadigan noqisliklardan xoli emasligimizni ko'rsatadi. Hozirgi kunda ham o'z umrini o'tab bo'lgan metod va metodologiyaga asoslangan adabiyotlardan foydalanish statistik ma'lumotlarni buzib ko'rsatish, ko'rinib turgan haqiqatdan ko'z yumish yuzaki asosiz xulosalar chiqarish va uni ilmiy haqiqat darajasiga ko'tarish hollari uchrab turadi.

Ikkinchidan: millatimizni tarixiy ongi va xotirasini tiklaydigan va ular asosida milliy o'zligimizni anglashga xizmat qiladigan asosiy omillardan biri bo'lib xizmat qiladigan, xalqimizni ma'naviy ruhiyatini yuksaltiradigan va barkamol insonni shakllantiradigan omillardan biri ma'naviy tarixiy obidalarining qayta tiklanishi bo'ldi. Prezidentimiz bu omillarga keng qamrovli mushohada bilan yondashgan holda ulkan ishlarni amalga oshirdi. Jumladan mamlakatimizning qadimgi shaharlari Samarqand, Buxoro, Xiva, Urganch, Qarshi, G'ijduvon, Karmana, va boshqa joylardagi tarixiy obidalar to'la ta'mirlanib xalqimiz ixtiyoriga topshirildi. Qator qadimiy shaharlarni tashkil topganligini ming yilliklar yubileyi nishonlandi. uchinchidan: o'tmishda mamlakatimiz madaniy, ma'naviy siyosiy taraqqiyotida hamda insoniyat sivilizatsiyasi taraqqiyotiga o'zlarini ulkan hissalarini qo'shgan buyuk vatandoshlarimiz nomlari tiklanib ularning qabrlari ustiga mahobatli me'moriy inshootlar barpo qilinib ziyoratgohlarga aylantirildi, hamda ularning bebaho ma'naviy me'ros hisoblangan asarlari chop etilib ilmiy tadqiq qilina boshlandi. Jumladan: Toshkentda Amir Temur haykali o'rnatildi (1993 yil 31 avgust), sohibqironning 660 yillik tavalludi katta tantanalar bilan nishonlandi, Temuriylar muzeyi ochildi. Yunesko qarori bilan 1996 yil Amir Temur yili deb e'lon qilindi. Parijda buyuk sarkardaga bag'ishlangan xalqaro ilmiy konferensiya o'tkazildi. (1996 yil, aprel) shuningdek vatanimiz ozodligi kurashgan buyuk siymo Jaloliddin Manguberdi, olim va davlat arboblari Ulug'bek, Bobur tavalludlari keng nishonlanishi an'anaga aylandi. At-Termiziy, Al-Buxoriy, Yassaviy, Baxovuddin Naqshband, Abduxoliq G'ijduvoniy, Deggaroniy, Motrudiy, Muso al-Xorazmiy, Najmiddin Kubro, Burxoniddin Marg'inoniy, Alisher Navoiy va boshqalar kabi olim, dinshunos, tasavvuf falsafasi namoyandalari tavalludlari nishonlanib, ularning ma'naviy meroslari keng o'rgaila boshlandi. Respublika olimlari o'zbek millatining kelib chiqishi o'zbek davlatchiligi tarixi bo'yicha ko'p tomli ilmiy asarlar yaratishga, sovet davrida ta'qiqlangan olim, yozuvchi, shoirlar va boshqa O'rta osiyo mutafakkirlarining ilmiy-tarixiy merosini qayta o'rganishga kirishib, ularning asarlari xalqqa tuhfa qilinmoqda.

²² Karimov.I.A Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. T.: "O'zbekiston" 1999. 7-jild. 151-bet

²³ Rajabov.Q Nasrullohxon. T.: "Abu matbuot-konsalt" 2011.

to'rtinchidan: jahon sivilizatsiyasining noyob namunalari sirasiga kirgan xalqimizning boy ma'naviy me'rosi "Avesto" kitobining 2700 yilligi va "Alpomish" dostonining 1000 yilligi keng nishonlandi.

Stalin davrida qatag'on qilingan siyosiy-jamoatchilik arboblari, milliy ozodlik g'oyalari uchun kurashgan tarixiy shaxslar, aybsiz stalin davri qatag'on qurboni bo'lgan vatandoshlarimiz xotirasi tiklanib har bir viloyat, tuman markazida me'moriy yodg'orliklar o'rnatilib, xotira kitobi yaratildi. Har yili mamlakatimizda "9-may-xotira va qadrlash kuni" deb rasmiy e'lon qilinib ularga e'htirom ko'rsatish, xotirlash an'anaga aylandi.

Mustaqillik poydevoriga xalqimizning boshiga tushgan og'ir kunlarda qatag'onga uchrab, gunohsiz qurbon bo'lgan minglab zabardast unutilmas farzandlari tamal toshlarini qo'ygan, shuning uchun mustabidlik zamonida xalqimizning xotirasidan ataylab o'chirilgan mo'tabar insonlarning nomlari birin-ketin tiklandi. Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Abdurauf Fitrat va Usmon Nosir kabi Vatanimiz, millatimiz ozodligi yo'lida shaxid ketgan- o'nlab siymolarning ma'naviy merosi bugungi xalqimiz bisotiga qaytmoqda. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekistonning yangi tarixini tayyorlash va nashr etish to'g'risida"gi qarori chiqqaniga ham ancha bo'lib qoldi. Bu orada hukumat miqyosida ko'p xayrli ishlar qilindi. O'zbekistonning yangi tarixini tayyorlash va nashr etish bo'yicha Respublika ijtimoiy-ilmiiy kengashi tavsiyasiga ko'ra uch ijodiy guruh kitobi bo'yicha faoliyat olib bordi. Jumladan dastlabki kitob mamlakatimizda chorizm istilosini (1850-1917 yillar) yoritib, keyingi kitob Sho'rolar davrini (1917-1991 yillar) qalamga oladi. Va nihoyat uchinchi kitob zamonaviy mustaqil O'zbekiston tarixini qamrab oladi. Xullas O'zbekistonning yangi tarixi yaratildi. Bukilgan lekin sinmagan tarix qayta tiklanmoqda. Bu hayotbaxsh jarayonlar tarixiy ongni din odamzotni hech qachon yomon yo'lga boshlamaydi. Biz dinga bundan keyin ham barcha shart-sharoitlarni yaratib beramiz, diniy rasm-rusumlarga, bayramlarga, diniy tarbiya va ta'limga doimo jiddiy e'tibor beriladi" deb Prezidentimiz ta'kidlagan edi.

Jahon miqyosida e'tirof etilgan lekin sovet davrida o'rganish taqiqlangan diniy-falsafiy tafakkurning millatimizning o'tmishdagi daholari yaratgan nodir asarlari jumladan tasavvuf ta'limotiga oid noyob yodgorliklar atroficha o'rganila boshlandi. Ular o'lmas qadriyatlar sifatida millatimizni qayta uyg'onishi hamda zamonaviy jamiyatda shaxsni ma'naviy-axloqiy tarbiyasida, uni bunyodkorlik faoliyatiga ma'naviy ozuqa berishda muhim ahamiyat kasb etdi.

Mustaqillikning o'tgan yillarida tarixiy yodgorliklar bilan bir qatorda mamlakatimizning yaqin va uzoq hududlaridagi o'tmish sovet davrida qarovsiz tashlandiq bo'lib qolgan muqaddas qadamjolar, avliyo-anbiyolar, tasavvuf falsafasi namoyandalari sog'ona-qabrlari qayta tiklandi, ta'mirlandi va gavjum ziyoratgohlarga aylandi. Birgina Zarafshon daryorsi va o'rta oqimi hududidagi tasavvuf falsafasi allomalari, mashhur hadisshunos muhaddis olimlar, kalomshunos olimlarni maqharalari qayta tiklanib ta'mirlandi. (Baxouddin Naqshband, Abduxoliq G'ijduvoni, imom al-Buxoriy, Al-Moturidiy va boshqalarni maqbaralari). Bunday ulug'vor ishlar prezidentimiz I. Karimov rahbarligida amalga oshirildi bunday ulug'vor ishlar millatimizni ruhan tiklanishi, uni bunyodkorlik faoliyatiga kuch quvvat bag'ishladi. Eng muhimi xalqimizni tarixiy xotirasini tiklab, uni tarixiy ongini rivojlanishiga katta hissa bo'ldi. Xalqimizni tarixiy xotirasi dinyoqarashini yangi darajasini belgilaridan biri-milliy birlik, birdamlik, hamjihatlik, hamkorlik tuyg'usini mustahkamladi Bu o'z navbatida bozor munosabatlariga o'tish davrida uni qiyinchiliklarga chidash, murakkab ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni yechishda mustahkam irodani namoyon qilishga sabab bo'ldi.

Milliy o'zlikni anglash va tarixiy ong bir-birini taqozo qilib keladi. Tarixiy ong milliy o'zlikni unsuri sifatida inkor qilinganda u qashshoqlashib qolib, o'z jozibasini, ahamiyatini yo'qotadi. Inson o'z kelajak avlodini ta'lim-tarbiyasida milliy jihatlarga e'tibor bermasa bo'lg'usi avlodi vatansizlik dunyoqarashiga ega bo'ladi. O'z naslini davom ettirishda yot millat vakili bilan turmush qurganda milliy qiyofasini yo'qotishi o'z millatini unutishga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari milliy manfaat ehtiyojlar, milliy g'oya, millatning g'am-tashvishlariga nisbatan loqaydlik, sovuqqonlik fuqaro yurish-turishida ustuvor o'rinni egallaydi. Prezidentimizning quyidagi so'zlari ibratli. "Bizning odamlarimiz Vatandan uzoqlashganda juda iztirob chekadilar,

chunki ularning manaviyat chashmasi go'yo uzoqlashib ketganidek bo'ladi. Shuning uchun ham xalq Vatandan yiroqlikni og'ir qabul qiladi, chunki unda har bir qadrdon kishi uchun qayg'uradigan umumiy qalb bor"²⁴. Bundan shunday xulosa chiqarish mumkin. Xotirlashni bolalikdan individ ongiga singdirish, xalqni urf-odat, an'analari ruhida tarbiyalash, tarixiy-madaniy yodgorliklar bilan tanishtirish, xalqni o'tmish tarixini yosh avlod ongiga singdirish - ularni hammasi tarixiy xotira - milliy o'zligini anglash bo'lsa kerak.

Milliy o'zlikni anglashga qaratilgan siyosat Prezidentimiz tomonidan Respublikamiz mustaqilligini birinchi kunlaridanoq boshlab olib borilgan quyidagi xususiyatlarga ega edi: Mamlakatimizni nihoyat qullik zulmidan qutulib, o'zini, buguni, ertasi, kelajagini o'zi belgilash huquqiga ega bo'lganini millat ongiga yetkazish;

Uzoq vaqt qullik nishonlarida bo'lgan xalqni ruhiyatini ko'tarish, uni uzoq davom etgan uyqudan uyg'otish, unga hayotbaxsh, bunyodkorlik kuch-qudratini uyg'otish. Millatning shonli tarixiy o'tmishi va uni kuch-qudratini ramzi bo'lgan yaqin o'tmishda g'arazli maqsadlar bilan yo'q qilingan ma'naviy-madaniy boyliklarni qayta tiklash va uni bugun va kelajak uchun xizmat qo'ldirish;

Millatni ma'naviy kuch-qudratini tiklash, uzoq davom etgan qaramlik holatidan chiqarish: Ma'naviy-madaniy merosni qayta tiklash orqali tarixiy xotirani qayta tiklash va uni har bir fuqaro ongiga singdirish. Tashqi siyosatda ichki ishlarda qilinayotgan ishlar O'zbekistonni tashqi dunyoda yaxshi ko'rsatish uchun emas, balki millatimiz yosh avlodni porloq kelajagi uchun qilinmoqda.

"O'zlikni anglash tarixni bilishdan boshlanadi"²⁵ prezidentimiz I. A. Karimovning bu so'zlari chuqur mazmunga ega. Haqiqatdan ham o'z o'tmish tarixini bilmagan fuqaroda milliy o'zligini anglash tushunchasi birligi to'g'risida so'z yuritish mumkin emas. Ijtimoiy taraqqiyot jarayonida tarixiy ong evolyutsiyasi yaqqol ko'rinadi. Ijtimoiy muhitni o'rganish jarayonida inson o'z-o'zini anglaydi, shunday sifatda o'z ijtimoiy hayotining xilma-xilligini, uning munosabat va aloqalarini har tomonlama anglashga harakat qiladi.

"Muayyan tarixiy davrda yashayotgan ayrim kishilar ongining rivojlanishi o'zining tarixiy hayotining ijtimoiy-iqtisodiy sharoitga bog'liq bo'lib, ular bilan belgilanadi. Shuning uchun bilim doimo tarixiydir, hamma narsani bilish nisbiy, chunki u tarixiy sharoitga bog'liqdir. Lekin, bu tarixiynisbiy bilimda mutlaqiy haqiqat ko'rinishida umumiylik bordin"²⁶.

Inson ijtimoiy mavjudot sifatida jamiyat to'g'risidagi o'z bilimlarida faqatgina ob'yektiv xossa, voqea, yakka faoliyat va ijtimoiy jarayonlarni belgilab qolmasdan, balki o'zining jamiyatda tutgan mavqeiga ko'ra bu hodisalarga o'z baxosini beradi. Ijtimoiy taraqqiyotda tarixiy ong insonning tarixiy o'rnini isbotlashga urinadi.

Haqiqatdan ham inson o'z hayoti davomida o'z-o'zini anglashga harakat qiladi, va "men", "biz", "kim" degan savollarga javob axtaradi. Insonning butun aqlan va jisman barkamol davri ana shu savolga javob topishga sarflanadi. "Inson boshqa mavjudotlardan farq qilib, ongga, o'z-o'zini anglash qobiliyatiga egadir. Shu tufayli ilmga intilish, o'z hayotining maqsad va mazmunini bilishga tirishish, go'zallik yaratishga, har tomonlama barkamol bo'lishga urinish barcha davr va millat kishilariga xos bo'lgan umuminsoniy, boqiy fazilatdir. Bu umuman inson mohiyatiga xos narsa bo'lib, u bu yorug' olamda nima uchun yashayotganligini anglashga, kelajagiga zamin hozirlashga intiladi"²⁷.

Har bir xalq, millat o'z-o'zini anglab yotgan taqdiridagina u haqiqiy millat bo'lishi mumkin. Turk mutafakkiri Ziya Ko'kalp "qavmlar birdaniga millat holiga erishmaydilar, dastavval ijtimoiy hayotning odatdagi chaqaloqlik davrini o'z boshlaridan kechiradilar" deya o'sha qavmlarning millat bo'lib jipslashishi oson kechmasligini e'tirof etgan edi.

²⁴ Mustaqil O'zbekiston tarixi. T. "Sharq". 2000 y. 406-bet

²⁵ Karimov.I.A Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. T.: "O'zbekiston" 1999. 7-jild. 132-bet.

²⁶ Ibrohimov A va boshqalar. Vatan tuyg'usi. T.: "Sharq", 1998, 25 bet.

²⁷ Shermuhamedov S. Davrimiz allomasi T.: "Sharq" 1998 . 27-bet.

Kishilarning ijtimoiy ongida ularning milliy iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va huquqiy munosabatlari o'z aksini topadi. Milliy borliq ularning hayotini ajralmas qismini tashkil etib, ijtimoiy ongning milliy o'z-o'zini anglash deb ataladigan ijtimoiy ong sohasining paydo bo'lishi, rivojlanishini tashkil etadi.

Bizning fikrimizcha milliy o'zlikni anglash jarayoni murakkab va uzoq davom etadi. Odamlar insoniyatni bolalik davridan unsurlari paydo bo'lgan. Tarixchilarning fikricha tarixiy ongning shakllanishini quyidagi bosqichlarini ko'rish mumkin:

Birinchi bosqich. Ibtidoiy jamoa davri so'ngi paleolitdan jamiyat va davlat paydo bolishigacha. Bu davrda tarixiy ong, tarixiy xotira unsurlari mifologiya, xalq og'zaki ijodi namunalari aks etdi. Chunki yozuv hali shakllanmagani uchun o'tmishni ahamiyatli voqea hodisalari doston, afsona, ertak, rivoyat syujetlarida o'z aksini topdi. Baxshilar diniy marosim ijrochilari tomonidan ijro etilib keyingi avlodlarga qoldirildi yoki uzatildi.

Ikkinchi bosqich. Jamiyat va davlatni paydo bo'lishidan boshlanadi. Bu davrda (er. avv. 4 ming yillik-eramizning asrigacha) yozuv paydo bo'ldi. Bu inson tarixiy ongi, tarixiy xotirasini rivojlanishida tub burilish bo'ldi. Qachonki jamoa, ijtimoiy guruh, mamlakat, davlat ahamiyatga molik voqea-hodisalarni aniq bayon etishiga, kelajak avlodga nisbatan xolisona yetkazish mumkin bo'ldi. Tarixiy xotira, tarixiy ongi, miliy o'zligini anglash nimaga xizmat qiladi? Milliy o'zligini anglash millatning shakllanishi sharoitlarini va chuqur jarayonlarini aks ettirib, millatning ijtimoiy, jumladan xalqaro munosabatlarda egallaydigan ob'yektiv miliy manfaatlarini ifodalashga qaratilgan. Xo'sh bu qanday ehtiyoj? Albatta, bu milliy borliqqa kirish ehtiyoji, tarixiy bilimlardan o'z-o'zini milliy jihatdan anglashda oladigan ma'naviy ozuqa sifatidagi ehtiyoqlardir. Tarixiy shaxs, jamiyat, xalq-millatni o'z-o'zini anglashi uchun ozuqa beradigan manaviy manbadir. Insoniyat jamiyati o'z taraqqiyoti jarayonida bu omildan foydalanib keladi. Millat va mamlakat hayotida shunday o'zgarishlar va burilishlar bo'ladiki u goh ichki evolyutsion taraqqiyotning yuzaga qalqib chiqishi, goh ijtimoiy-tarixiy o'zgarishlar xosilasi, goh tarixan pishib yetilgan muammolarning yechimi tarzida namoyon bo'ladi. Ijtimoiy maqsad, natija va xosilalarning boshi va oxirida xalq turadi. Xalq bu natijalarga vorislik qiladi, keyingi o'zgarish va istiqbol umrini belgilovchi maqsadlar asosida o'z hayotini qaytadan quradi. Ma'naviy an'analar, miliy qadryatlar, ijtimoiy tajribalar millatning o'zligini anglash va tasdiqlash vositalaridir.

Prezident Karimovning "Tarix millatning haqiqiy tarbiyachisiga aylanib bormoqda" degan iborasidan, hozirda, shu kunlarda milliy qadryatlarni, milliy iftixorni, milliy o'zlikni anglashda tarixiy ongning vositachi sifatidagi roli naqadar muhimligini payqash mumkin. "Tarix xotirasi, xalqning, jonajon o'lkaning, davlatimizning j hududining xolis va haqqoniy tarixini tiklash milliy o'zlikni anglashni, ta'biri joiz bo'lsa, milliy iftixorni tiklash va o'stirish jarayonida g'oyat muhim o'rin tutadi"²⁸.

Ma'lumki, zamonlardan-zamonlarga, ajdodlardan-ajdodlarga moddiy, madaniy, ma'rifiy-ma'naviy boyliklar, ajoyib an'analar meros bo'lib o'tadi. Shu bilan birga, sho'rolar davridan bizlarga o'z qadriga yeta bilmaslik, tarixiy gumrohlik, ruhiy tushkunlik, milliy parokandalik, ma'naviy qashshoqlik, ona tili bo'yicha chalasavodlik singari ijtimoiy illatlar ham asorat bo'lib qoldiki, bu illatlar o'z tabiatiga ko'ra uzoq yashovchan bo'ladi. "Xalqning ruhan tushkunligi, ongning zaharlanganligi eng oxir ma'naviy darddir. Bular millat uchun o'ta xavfli, ularning davosi esa shu xalq ruhiga ruhan, ongiga aqlan ta'sir ko'rsatish, ma'naviyat omillari ila malham qo'yishdir"²⁹.

Mustaqillik millatimizni qaddini rostdash imkoniyatini berdi. Mustaqillikka erishgandan so'ng milliy o'zligimizni anglash, milliy ma'naviyatimizni o'sishi va rivojlanishi uchun chinakam sharoit va qulay imkoniyatlar vujudga keldi. Milliy uyg'onish, keng qamrovli o'zgarishlar davri boshlandi.

²⁸ Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T.: "O'zbekiston", 1997. 140-bet.

²⁹ Ibrohimov A. va boshqalar. Vatan tuyg'usi. T.: "Sharq" 1996. 7-12 bet.

Keyingi 20 yil ichida tarixiy roman janrida ijobiy siljishlar yuz berdi. O'tmish tarixiy voqealar asosida qator tarixiy romanlar yozildi. Bular sirasiga Muhammad Alining romanlari, Xurshid Davronning asarlarini ko'rsatish mumkin. Albatta bu asarlar, milliy tarixiy romanlar janrida munosib hissa bo'ldi. Lekin bizning boy tarixiy voqealar, tarixiy davrlarni, shonli lahzalarini yoritishda bu dengizdan bir tomchi xolos. Bu bizning tarixiy ong tarixiy xotiramizning, ular bilan bog'liq milliy o'zligimizni anglashni qay holatda ekanligidan guvohlik beradi deb o'ylaymiz. Kichkina bir millat gruzinlarning tarixiy romanchiligidan bir misol. Gruzin tarixida ma'lum bir rol o'ynagan Mouravi avlodlari to'g'risida o'n ikki tomli "Velikiye Mouravi" tarixiy romani rus tilida sovet davrida chop etildi. Bizning qobilyatli yozuvchilarimiz uchun jahon adabiyotida mashhur bo'lgan tarixiy roman janri mumtoz yozuvchilarini boy ijodini o'rganish foydadan xoli bo'lmaydi. Mashhur tarixiy romanlar muallilari Shotland Valter Skots, fransuzlar Moris Gryuon, Aleksandr Dyuma ota, Viktor Dyugolarning romanlaridan juda katta saboq olish mumkin. Misol uchun Viktor Gyugoning birgina "Sobor Parijskoy bogomateri" romanini ayrim jihatlarini olaylik. Kitobning uchinchi qismi Parijdagi mashhur ibodatxonani memorchiligiga, keyingi qismi Parij shahrining XIV asrdan XIX asrgacha memorchiligidagi o'zgarishlar to'g'risida batafsil o'quvchiga malumot beriladi. (86 betdan 115 betgacha) Bu betlarda Parij shahrining 400 yillik qurilishi, ko'chalari, saroylari, ibodatxonalari, ko'priklari, uylari, maydonlari, o'quv yurtlari, haykal, haykalchalari, bozor-birjalari, minoralarining memoriy tasviri badiiy mahorat bilan tafsiflanadi. Bu davrda Parij shahridagi ko'zga kcfringan har bir taniqli inshootlar atroflicha tasvirlanib, ularda keyingi davrhrda qilingan memoriy o'zgartirishlar izchil tasvirlanadi. O'quvchi Parij shahrining tarixiy me'morchilik sarfati to'g'risida to'la tushunchaga ega bo'ladi. Bundan tashqari romanni o'qish jarayonida har bir bet tarixiy ruh bilan sug'orilgan. Syujet voqealar rivoji davomida tasvirlanayotgan XV asr fransiyani ijtimoiy hayoti, o'sha davr odamlari, ijtimoiy tabaqali, turmush chigalliklari to'g'risida, malum darajada tasavvur hosil qilish mumkin. Kitob o'quvchini tarixiy bilim doirasini kengaytiradi, hamda tarixiy ongini shakllantiradi.

Tarixiy shaxslar nomlarining tiklanishi va uning milliy o'zlikni anglash rivojida tutgan o'rni.

Mamlakatimiz o'z mustaqilligini ko'lga kiritganidan keyin o'tgan davr ichida komil insonni shakllantirish bilan bog'liq bo'lgan masalalarga bag'ishlanib, ko'plab ilmiy adabiyotlar va maqolalar e'lon qilindi va bugungi kunda bu jarayon davom etmokda. Bu tabiiy hol. Chunki komil insonni tarbiyalash vazifasini amalga oshirayotgan islohotlarimizga hamohang, uygun tarzda odib bormasdan turib pirovard maqsadga erishib bo'lmaydn Komil insonning o'ziga xos eng muhim xususiyatlaridan biri insonning o'z-o'zini va milliy o'zligini anglashidir. Chunki o'zini-o'zi anglamagan, o'zining jamiyatda, ijtimoiy munosabatlardagn o'rnini tushunib yetmagan, ildizlari qayerga borib taqalishini, ajdodlari kim va qaysi millatga mansubligini bilmagan inson komillikning alomatlari bo'lsa-da, ammo, u to'la ma'nodagi komil inson bo'la blmaydi. Zero, inson o'zini jamiyatning ajralmas bir bo'lagi ekanligini to'la xis etsagina o'zining obro'-e'tibori millatining, mamlakatining obro'-e'tabori bilan bog'liq ekanligini, yurtida yuz berayotgan voqealarga daxldorligini anglaydi. O'zlikni anglash orqali insonning turmush faoliyatini boshqarish yo'lga qo'yiladi, imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi ta'minlanadi.

Komillikning yaia bir belgisi o'z xalqiga, Vataniga sadokatli, uning manfaatlarini o'z manfaatlaridan ustun qo'yishdir. Tarixda komillik darajasiga ko'tarilgan insonlar oz. Ular haqida ham ko'pgina ilmiy, badiiy asarlar yaratalgan. Bu asarlar bugunga kunda yoshlarimizni komil inson qilib tarbiyalashga yordam berib kelmokda.

Aynn paytda, millat tarixida o'zining komilligi bilan alohida o'ringa ega bo'lgan, Vatan va millatning g'ami hamda shuhratini ko'klarga ko'targan tarixiy shaxslarining milliy o'zlikni anglashdagi roli va ahamiyati kattadir. Ajdodlar jasorati avlodlarga kuch-kuvvat bag'ishlagan, ertangi kunga shponchini orttirib kelgan. Bu o'z navbatida, millat vakillarining milliy o'zlikni anglashning rivojlanishiga ijobiy ta'sir o'tkazib kelgan. Millat ichidan yetishib chiqqan tarixiy shaxslarni o'rgani ular faoliyati va jasoratini keng tashviqot qilish yo'li bilan milliy o'zlikni anglashni rivojlantirish mumkin.

Har bir davrning o'z qaxramonlari, tarixiy shaxslari bor. Tarixda shaxsning tutgan rolini tarixiy jarayonlarning sodir bo'lishidagi o'ziga xoslik belgilaydi. Kishilar hayotining odatdagiday, barqaror kechishi jamiyat uchun keskin burilish pallalarida alohida shaxslarning o'zlarini namoyon qilishlari uchun imkoniyatlar paydo bo'ladi. Bunday vaqtlarda mavjud sharoit kechagina noma'lum bo'lgan kishilarni tarix sahnasiga olib chiqadi. Xalqimizning buyuk farzandlarni bo'lmish To'maris, Shiroq, Spitamen, Jaloliddin Manguberdi, Temur Malik, Amir Temur kabi shaxslar tarixda xuddi ana shunday vaqtlarda paydo bo'lgan edilar. Tarixiy o'zgarishlarni chukurlashuvi, kengayishi jarayonida tarixiy shaxslarni ahamiyagi har tomonlama to'raligicha namoyon bo'la boradi. Tarixda shaxsning rolini tarixiy jarayon, ijtimoiy-siyosiy muhit tabiiy holda vujudga keltiradi va shakllantiradi. Voqea va jarayonlar ma'lum darajada qarshilik qilish mumkin bo'lsa-da, vaqt o'tib tabiiylikning kuch-quvvati insonlarning xoxish-istaklaridan ustunligi o'zini namoyon qiladi.

Demak, bir tomondan ijtimoiy shart-sharoit va ijtimoiy zaruratning, ikkinchi tomondan esa aniq shaxs sifatijihatlarini qo'shib ketishi tarixiy shaxsning rolini, ma'lum tarixiy davrda tutgan o'rnini belgilaydi. Shubhasiz, bunda ijtimoiy sharoit, tarixiy zarurat asosiy, hal qiluvchi ahamiyatga ega. Boshqacha qilib aytganda, ma'lum bir sharoitda dolzarb bo'lib turgan vazifalarni bajarishi o'z oldiga maqsad qilib ko'ygan, shu maqsad yo'lidagi harakatga yo'l boshchi bo'la oladigan kishi pavo bo'lishini xayotning o'zi taqozo qiladi. Biroq, jamiyatda shunday xiyojning yuzaga chiqishi tarixiy shaxslar paydo bo'lib qolganligini bildirmaydi. Chunonchi, bu shaxslar o'zlari yo'l boshchilik qilayotgan ijtimoiy kuchlarni kuch-kudratini o'zida mujassam qiladi, zero, ular ma'lum ijtimoiy kuchlar talablarining, ehtiyojlarining ifodasi sifatida maydonga chiqadi. Boshqa tomondan esa o'zining individual fazilatriga ijtimoiy kuchlarning kuch-kudratini qo'shib, buyuk shaxslar kuchni yanada ko'paytiradi va unga ko'shimcha quvvat baxsh etadilar. Ana shunday tarixiy shaxslar qatorida Amir Temur alohida ajralib turadi. U o'zining buyuk ishlari, yaratuvchanligi, milliy davlatchilikni shakllantirishdagi, ilm, fan va madaniyatni rivojlantirishdagi xizmatlari bilan millati nomini jahonga tanitgan tarixiy shaxsdir. Amir Temuryushg serqirra faoliyati, barcha sa'y-harakatlari yurt ozodligi, obodligi va mustaqilligini ta'minlashga qaratilgan, shu ezgu g'oya bilan sug'orilgan edi. Shu maqsadda u xalqining, millatining uzoq vaqtlardan buyon chet el xukmronligiga qarshi olib borgan kurashini nihoyasiga yetkazib, mustaqil davlat barpo etdi. Shu bilan bir yarim asrdan buyon davom kelib kelayotgan mo'g'ullarning zulmi va talon-tarajini ildizi bilan quritib tashlaydi. U mamlakatning moddiy va ma'naviy hayotiga katta ziyon keltirayotgan o'zaro feodal urushlarni tugatib, Movarounnahrda markazlashgan kuchli davlatga asos soladi. Shuni alohida ta'kidlab o'tish lozimki, Temur siyosatshunoslik va davlatchilik falsafasi tarixida yangi dunyokarashga asos soldi uni amalda tatbiq etdi. U ilgari davrlardan farq qilib, barcha ijtimoiy tabaqalarga tayangan va qonun asosida boshqariladigan yangi davlat edi. Bu davlat Temur tomonidan tuzilgan «Temur tuzuklari» asosida boshqarilgan. Bunday tarzda ish yuritish o'rta asr tarixida qamdak-kam uchraydigan hodisadir.

Mustaqillik yillarida shuningdek vatanimiz ozodligi kurashgan buyuk siymo Jaloliddin Manguberdi, olim va davlat arboblari Ulug'bek, Bobur tavalludlari keng nishonlanishi an'anaga aylandi.

At-Termiziy, Al-Buxoriy, Yassaviy, Baxovuddin Naqshband, Abduxoliq G'ijduvoni, Deggaroni, Motrudiy, Muso al-Xorazmiy, Najmiddin Kubro, Burxoniddin Marg'inoni, Alisher Navoiy va boshqalar kabi olim, dinshunos, tasavvuf falsafasi namoyandalari tavalludlari nishonlanib, ularning ma'naviy meroslari keng o'rgaila boshlandi.

Xulosa

Shunday qilib, milliy o'zlikni anglash millatning moddiy hamda ma'naviy manfaatlarini himoya qiluvchi va rivojlantiruvchi omil hisoblanadi. Bundan tashqari, u faqat milliy manfaatlarini himoya qilish bilay cheklanmaydi, u millatni «harakat»ga keltiradi va birlashtirib turadi. Xususan, millat taraqqiyoti jarayonida iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy sohalarda yuzaga keladigan muammolarni hal qilishda milliy o'z-o'zini anglash omili millatni jipslashtiradi va uni umum maqsadlar yo'lida harakatga keltiradi. U har qanday millat uchun yetakchi belgi hisoblanadi. U o'zining katta salohiyati bilan millat uchun zarur asosiy o'ziga xos belgilari tizimida yetakchi o'rinni egallaydi. Milliy o'z-o'zini anglash millat abadiyligini ta'minlashning ham muhim omilidir. Chunki bu salohiyat millatning o'ziga xosligini va manfaatlarini himoya qilib turadi.

O'zbek millati taraqqiyotida milliy o'z-o'zini anglash jarayoni chor imperiyasi o'lkamizni bosib olgandan so'ng o'z mustaqilligimiz uchun kurashlarda, sho'rolar tuzumi sharoitida o'zligimizni saqlab qolish uchun bo'lgan harakatlarda namoyon bo'lib keldi. Mustaqillikni qo'lga kiritganimizdan keyin milliy o'zligimizni anglash ikki yo'nalishda—sobiq sho'rolar davrida toptalgan urf-odatlarini, qadr-qimmatini, qadriyatlarini tiklash va ma'naviy meroslarini o'zlashtirishga bo'lgan harakatlarda hamda adolat, demokratiya va huquq ustuvorligiga asoslangan jamiyat qurish bilan bog'liq bo'lgan islohotlarni o'tkazish jarayonida yuzaga kelgan muammolarni hal qilishdagi umummilliy harakatlarda namoyon bo'lmoqda.

Milliy o'z-o'zini anglash u yoki bu millatni o'zga millatlardan ajralib ketishiga olib kelmaydi, balki o'zligini anglagan millatlarning ma'rifatlashgan hamkorliklarining mustahkamlanib borishiga xizmat qiladi. SHuning uchun mustaqillik sharoitida o'zbek xalqining o'z-o'zini anglashini rivojlantirish davlat siyosati darajasiga ko'tarilgandir. O'zbek millatida o'z-o'zini anglash xissini mustahkamlash va rivojlantirish hozirgi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir. Xon-amirlar davri va mustamlakachilik yillari o'zbeklarda milliy o'z-o'zini anglashga moxiyatan zid bo'lgan bo'lsa, sho'ro tuzumi millatimizda shakllanmoqda bo'lgan bu olijanob hissiyotning va omilning namoyon bo'lib, mustahkamlanishiga yo'l qo'ymay, «sovet xalqi» tushunchasini singdirmoqchi bo'ldi. Afsuski, bu boradagi targ'ibot va tashviqot miyamizni zaharladi, milliy ongimizni bo'shashtirdi, milliy g'ururning namoyon bo'lishini millatchilik deb qoraladi. Shu sarqitlardan qutulish — o'zbek millatining o'z-o'zini chuqur anglashining zaruriy shartidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

- Каримов И. А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. 1 – жилд, Т.: “Ўзбекистон”, 1996 йил.
- Каримов И. А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. 2 – жилд, Т.: “Ўзбекистон”, 1996 йил.
- Каримов И. А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. 3 – жилд, Т.: “Ўзбекистон”, 1996 йил.
- Каримов И. А. Буёндкорлик йўлидан. 4 – жилд, Т.: “Ўзбекистон”, 1996.
- Каримов И. А. Янгича фикрлаш ва ишлаш давр талаби. 5 – жилд, Т.: “Ўзбекистон”, 1997 йил.
- Каримов И. А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлидан. 6 – жилд, Т.: “Ўзбекистон”, 1997 йил.
- Каримов И. А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамыз. 7 – жилд, Т.: “Ўзбекистон”, 1999 йил.
- Каримов И. А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. 8 – жилд, Т.: “Ўзбекистон”, 2000 йил.
- Каримов И. А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. 9 – жилд, Т.: “Ўзбекистон”, 2001 йил.
- Каримов И. А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. 10 – жилд, Т.: “Ўзбекистон”, 2002 йил.
- Каримов И. А. Биз танлаган йўл – демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. 11 – жилд, Т.: “Ўзбекистон”, 2003 йил.
- Каримов И. А. Тинчлик ва хавфсизлигимиз куч – қудратимизга, ҳамжиҳатлигимиз ва катъий иродамызга боғлиқ. 12 – жилд, Т.: “Ўзбекистон”, 2004 йил.
- Каримов И. А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. 13 – жилд, Т.: “Ўзбекистон”, 2005 йил.
- Каримов И. А. Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари – олий қадрият. 14 – жилд, Т.: “Ўзбекистон”, 2006 йил.
- Каримов И. А. Жамиятни эркинлаштириш, ислохотларни чуқурлаштириш, маънавиятни юксалтириш ва халқимизнинг ҳаёт даражасини ошириш – барча ишларимизнинг мезони ва мақсадидир. 15 – жилд, Т.: “Ўзбекистон”, 2007 йил.
- Каримов И. А. Мамлакатни модернизация қилиш ва иқтисодиётимизни барқарор ривожлантириш йўли. 16 – жилд, Т.: “Ўзбекистон”, 2008 йил.
- Каримов И. А. Ватанимизнинг босқичма – босқич ва барқарор ривожланишини таъминлаш – бизнинг олий мақсадимиз. 17 – жилд, Т.: “Ўзбекистон”, 2009 йил.
- Karimov I.A Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch. Т.: “Ma'naviyat” 2008.
- Каримов И. А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т.: “Ўзбекистон”, 2011.
- Ҳайитов З. Мустақиллик ва миллий ўзликни англаш. Т.: “Фан”, 2008.
- Jalolov A. Mustaqillik mas'uliyati. -Т.: O'zbekiston, 1996 ;
- Jalolov A. O'zbekiston: mustaqillik, ma'naviyat, mafkura. -Toshkent, 1994;
- Mustaqillik va ijtimoiy taraqqiyot. -Т.: O'zbekiston, 1998.
- Moziydan taralgan ziyo. -Т., 1998,

